

Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2011

.....
Lühikokkuvõte

Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2011

Lühikokkuvõte

Koostajad

AS Emor, SA Poliitikauuringute Keskus Praxis, Tartu Ülikool

KULTUURIMINISTEERIUM

Tellijä

Kultuuriministeerium

Autorid

Marju Lauristin, Esta Kaal, Laura Kirss, Tanja Kriger, Anu Masso,
Kirsti Nurmela, Külliki Seppel, Tiit Tammaru, Maiu Uus, Peeter
Vihalemm, Triin Vihalemm, Maria Jufereva

ISBN 978-9985-9667-9-2

Sisukord

Uuringu eesmärk, meetodika ja sisu	6
Olulisemad muutused 2011. ja 2008. aasta integratsiooniuringute põhjal	7
Lõimumisprotsessi kulg ja tulemuslikkus sihtrühmades	8
Hariduse valdkond	10
Tööturu valdkond	12
Keeleõppe, keelekeskkonna arendamise ja keelelise kaasamise valdkond	14
Osaluse ja identiteedi aspekt lõimumisel	15
Kodanikuühiskonna arendamine	17
Etnokultuuriline identiteet lõimumisprotsesside kaasmõjutajana, selle arvestamine lõimumistegevustes	18
Meediatarbimine, informeeritus, info hankimine	20
Rahvustevahelised kontaktid, valmisolek kontaktideks ning hoiakuid liigipääsu suhtes poliitikatele	21
Lõimumisprotsessi arengutsenaariumid	22

LISAD

Lisa 1.	Lõimklastrite loomisel kasutatud koordineksite kirjeldus	26
Lisa 2. Joonis 1.	Eestlaste hinnangud väidetele teistest rahvustest inimeste osaluse kohta	27
Lisa 3. Joonis 2.	Endale või oma järglastele soovitud lõplik haridustase emakeele lõikes	27
Lisa 4. Joonis 3.	Lasteaiatüübi eelistused emakeele lõikes	28
Lisa 5. Joonis 4.	Millised järgnevatest sündmustest mõjutasid Teie tööd ja tööelu majanduskriisi ajal (2008–2010)?	28
Lisa 6. Joonis 5.	Suhtumine sellesse, kui tuleks töötada või õppida kollektiivis, kus enamik on venelased/eestlased	29
Lisa 7. Joonis 6.	Kas Te olete viimase 12 kuu jooksul täiendanud oma erialaseid / tööalaseid oskusi ja teadmisi?	29
Lisa 8. Joonis 7.	Hinnang eesti keele osaoskustele muu emakeelega elanike seas 2000–2010	30
Lisa 9. Joonis 8.	Inglise, eesti ja vene keele enesehinnanguline oskus vanuserühmades	31
Lisa 10. Joonis 9.	Teiste rahvuste olemasolu eestlaste tutvuskonnas; eestlaste olemasolu keeleliste vähemusrühmade esindajate tutvuskonnas 2000 ja 2011	32
Lisa 11. Tabel 1.	Informeeritus	32
Lisa 12. Tabel 2.	Kas oskate eesti keelt piisavalt, et lugeda eestikeelseid ajalehti, jälgida eestikeelseid raadio- ja telesaateid?	33
Lisa 13. Tabel 3.	Kuivõrd Te usaldate seda, mida erinevates kanalites arutletakse Eesti venekeelsete koolide olukorra ja edasise arengu üle?	33
Lisa 14. Tabel 4.	Kuivõrd nõustute allpool esitatud väidetega?	34

UURINGU EESMÄRK, METOODIKA JA SISU

Integratsiooni monitooringus 2011 uuriti Eesti ühiskonnas valitsevaid mõtte- ja toimimisviise ning inimeste hakkamasaamist ühiskonnas läbi lõimumise prisma. Uuringu eesmärgiks oli oluliste lõimumisvaldkondade ja sihtrühmade kaardistus ja sisendi pakkumine uuele riiklikule lõimumiskavale (2014 – 2020).

Uuring viidi läbi kahes osas: statistiliselt esindusliku üle-eestilise küsitlusena (üle 1400 vastaja vanuses 15–74 aastat, 607 eestlast ja 802 teisest rahvusest inimest) ning kvalitatiivse uuringuna fookusrühmade vormis. Kokku korraldati fookusrühma vestlused viies erinevas lõimumisprotsessiga seotud kitsamas sihtrühmas: uusimmigrandid, kodanikuühenduste esindajad, töötukassa töötajad ja tööturuprojektide läbiviijad, töandjate esindajad, vene õppekeelega koolides ühiskonnaõpetust andvad õpetajad.

Mitmed varasemad uuringud on rõhutanud, et sisserännanuid ja nende järeltulijaid ei saa käsitleda homogeenise lõimimise subjektina. Käesolev uuring kirjeldab kuut olulist lõimumispoliitika siht- ja sidusrühma, lähtuvalt nende praegusest seisundist ja tõenäolisest arengutrajektooridest hea ja halva stsenaariumi korral. Varasemad sisserännanud on rühmitatud vastavalt lõimituse määrale eri dimensioonides (õiguslik-poliitiline, keeleline ja osalus ühiskonnaelus). Rühmade ehk lõimklastrite analüüs annab hea ülevaate lõimumisprotsesside erinevatest senistest väljunditest ning aitab luua strateegiaid tulevikuks. Eraldi vaadeldakse Eestisse pärast 1991. aastat saabunud inimeste, uusimmigrantide, kohanemisstrateegiaid. Välja on toodud lõimumisprotsesside olulisemad regionaalsed eripärad.

Lisaks siht- ja sidusrühmapõhisele analüüsile on tehtud ka valdkondlikud seisundianalüüsid. Valdkondlikke analüüse on grupeeritud lähtuvalt kolmest vaatekohast lõimumisprotsessidele: inimvara, osalus ja identiteet ning info- ja kontaktide ruum nii käitumise kui ka hoiakute tasandil.

Inimvara ehk hariduse, tööturu, keelepraktikate ja mobiilsusvalmiduse teemadel on mõõdupuuks inimeste oskuste-teadmiste rakendamine ja arendamine nii nende subjektiivse elukvaliteedi kui ka ühiskonna kestlikkuse loojana.

Osaluse ja identiteedi vaatekohast lähtuvalt on analüüsitud ning ettepanekuid tehtud kodakondsuse, poliitilise käitumise, kodanikuühenduste, etnokultuurilise kuuluvustunde ning -praktikate valdkondades. Siinkohal on prioriteediks ühiskonna liikmete aktiivne osavõtt ühiskonnaelust ning laiemat sotsiaalset solidaarsust ja ühiste väärtuste omaksvõttu soodustava meiotunde teke.

Info- ja kontaktide ruumi aspektist vaadeldi meediatarbimise praktikaid, sealhulgas ka usaldust, rahvustevahelisi vahetuid kontakte ning valmisolekut lubada „teisi“ privaatsesse ja ühisesse/avalikku ruumi nii otseses (nt mitmerahvuseline klassikollektiiv) kui ka kaudses mõttes. Siin on soovitud eesmärgiks ühise kommunikatiivse keskkonna teke, mis võimaldab ühiskonnal toimida ja ühiskonna liikmete ligipääs kommunikatiivsele keskkonnale ja vahenditele.

OLULISEMAD MUUTUSED

2011. ja 2008. aasta integratsiooniuringute põhjal

- Lõimumisindeksi, st keelelist, õiguslikku ja poliitilist lõimumistaset mõõtvat koondatud tunnuse alusel mõõtes on mõõdukalt, tugevalt või täielikult lõimunute osakaal Eesti teistest rahvustest elanike seas nii 2008 kui 2011 sama – ligikaudu 61%. Tugevalt lõimunuid oli 2008. aastal 27,5%, nüüd 32%. Samas on suurenenud ka täielikult lõimumata osa 7,5% -lt aastal 2008 13%-le praegu. Seega on erinevused venekeelse elanikkonna rühmade vahel kasvanud.
- Majandussurutise perioodil on **suurenenud rahvuslikud erisused tööhõives**. Eestlaste ja teistest rahvustest inimeste vaheline töötuse erinevus on suurem kui kriisieelsetel aastatel; suurenenud on rahvuslik erisus ka pidevalt hõives olevate inimeste osakaalus (2007 ja 2010 eestlaste seas vastavalt 96% ja 90%, teistest rahvustest inimeste seas vastavalt 95% ja 84%).
- **Venekeelse elanikkonna haridusootustes** on toimunud teatav selginemine - **suurenenud on orientatsioon nii kutseharidusele kui kõrgharidusele**. Vähemalt kutseharidust sooviks endale või oma (lapse)lastele praegu 26% (2008 12%) vene emakeelega vastajatest; ülikooliharidust soovis 2008. aastal 39%, praegu 50% vene vm emakeelega vastajatest. Rakenduskõrgharidusele orienteeritute osakaal on vähenenud.
- **Kasvanud on eestikeelse kõrghariduse eelistus venekeelse elanikkonna seas**. Kui 2008. aastal märkis 19% vene vm emakeelega vastajatest eelistatud kõrghariduse keelena eesti keele, siis 2011. aastal oli nende osakaal kasvanud 26%-ni. Kahanenud on nende vastajate osakaal, kes leidsid, et kõrghariduse omandamisel ei ole õppekeele üldse oluline tegur. Venekeelse ja võõrkeelse kõrghariduse eelistajate osakaal pole muutunud.
- **Kasvanud on "sotsiaalne tellimus" eestikeelse alushariduse suhtes**. Kui 2008. aastal pooldas 59% vene vm emakeelega inimestest kõige rohkem varianti, kus kõik lapsed on ilma piiranguteta ühises eestikeelses lasteaias, kus on teistest rahvustest laste jaoks nende emakeelt valdavad abikasvatajad, siis 2011. aastal oli selliste vastajate osakaal 65%. Keelepõhiselt eraldatud lasteaedu pooldas 2008. aastal 32%, praegu 28% vene vm emakeelega vastanuid.
- **Kasvanud on Eesti kodakondsuse soov määratlemata kodakondsusega Eesti elanike seas**. Kui 2008. aastal märkis vaid 51% määratlemata kodakondsusega vastajaist, et sooviks Eesti kodakondsust, siis praegu on nende osakaal suurenenud 64%-ni. See pole küll veel võrreldav 2005. aasta tasemega kui Eesti kodakondsust soovis 74% määratlemata kodakondsusega elanikest, kuid trend on siiski positiivne. Võrreldes 2008. aastaga on vähenenud nende osakaal, kes ei soovi üldse mingit kodakondsust (16%-lt 6%-le).
- **Määratlemata kodakondsusega Eesti elanike seas on suurenenud kuuluvustunne Eesti rahva hulka** põhiseaduse mõttes. Küsimusele: "Põhiseaduses on öeldud, et Eesti riigis kuulub võim rahvale. Ka Teie peate ennast põhiseaduse mõttes eesti rahva hulka kuuluvaks?" vastas 2008. aastal "jah" 34% määratlemata kodakondsusega Eesti elanikke, 2011. aastal aga oli nende arv kasvanud 52%-ni. Eesti kodakondsust omavate teiste rahvuste esindajate seas pole hoiakud sisuliselt muutunud (*demose* liikmena tundus end 2008. aastal 67%, praegu 65%).
- **Kasvanud on kodumaatunne, Eesti pidamine ainsaks kodumaaks**. Kui 2008. aastal pidas Eestis oma kodumaaks 66% teistest rahvustest Eesti kodanikke, siis 2011. aastal oli nende osakaal kasvanud 76%-ni. Määratlemata kodakondsusega Eesti elanike seas olid vastavad näitajad 48% (2008) ja 68% (2011) ning Venemaa kodanike seas 20% (2008) ning 38% (2011).
- **Eestlaste hoiakud venekeelse elanikkonna kaasamise suhtes on muutunud veidi positiivsemaks**. Kui 2008. aastal (pigem) nõustus 64% eestlasi väitega: "Mitte-eestlaste kaasamine Eesti majanduse ja riigi juhtimisse on Eestile kasulik", siis 2011. aastal oli nõustujate osakaal 70%. Kui 2008. aastal (pigem) nõustus 59% eestlasi väitega: „Venekeelse elanikkonna arvamusi tuleks paremini tunda ja nendega senisest rohkem arvestada, sest nad on osa Eesti ühiskonnast“, siis 2011 oli nõustujate osakaal 66%.

- **Võrreldes 2008. aasta küsitlusega on ebavõrdsuse taju teiste rahvuste liikmete seas oluliselt langenud.** Seda mõõdeti küsimusega: „Kas olete paaril viimasel aastal kokku puutunud olukorraga, kus mõnda isikut on rahvuse või emakeele tõttu eelistatud tööle võtmisel, teatud ametikohtade või hüvede jagamisel?“ 2011. aastal oli ebavõrdset kohtlemist teiste rahvuste liikmete hulgas kogenud 20%, nendest pooled enda sõnul korduvalt. 2008. aastal olid need näitajad vastavalt 49% (kokku puutunud) ning 24% (korduvalt).
- **Vene jm emakeelega inimeste enesehinnangulised eesti keele osaoskused** (arusaamine, rääkimine, lugemine, kirjutamine) **on võrreldes 2005. aastaga veidi tõusnud.**
- **Rahvuste-vahelised kontaktid on kasvanud, kuid ebahühtlaselt** – teiste rahvuste seas on eestlastega suhtlevate inimeste ring laienenud, teiste rahvuste esindajatega suhtlevate eestlaste ring aga mitte. Käesoleva uuringu andmetel ei puutu ühe kuu jooksul teiste rahvusrühmade esindajatega praktiliselt üldse kokku 45% eestlastest ning 27% väidab, et tema lähemas tutvuskonnas pole üldse teisi rahvusi. Teiste rahvuste esindajatest ei ole eestlastega kuu jooksul suhelnud 20% ning eestlasi ei ole lähemas tutvuskonnas 12%-l. Kuu jooksul kontakti mitteomavate inimeste hulk on võrreldes 2008. aasta uuringuga eestlaste seas pigem kasvanud (muutus jääb küll statistilise vea piirimaile – 4%). Teiste rahvuste esindajate kontaktid eestlastega on aga pigem laienenud (2008. aastal ei olnud kuu jooksul ühtegi kontakti 33%-l, 2011. aastal vaid 20%-l) ja sagenenud (sagedasi kontakte oli 2008. aastal 30%-l, ja 2011. aastal 43%-l).
- **Venekeelse elanikkonna enesehinnanguline informeeritus oma kodukohas, Eestis ja Euroopa Liidus toimuvast on veidi tõusnud.** Eestis toimuvast peab end hästi informeerituks 79% (2008 oli vastav näitaja 70%); Euroopa Liidus toimuvast peab end hästi informeerituks 58% võrreldes 45%-ga aastal 2008

LÕIMUMISPROTSESSI KULG JA TULEMUSLIKKUS sihtrühmades

2008. aasta Integratsiooni monitooringus konstrueeriti „hästi lõimunud mitte-eestlase“ mudel, kes on eesti keelt oskav, end eesti rahva osana tunnetav, eestlastega tihedasti läbi käiv, Eesti edukusele orienteeritud naturaliseerunud kodanik.

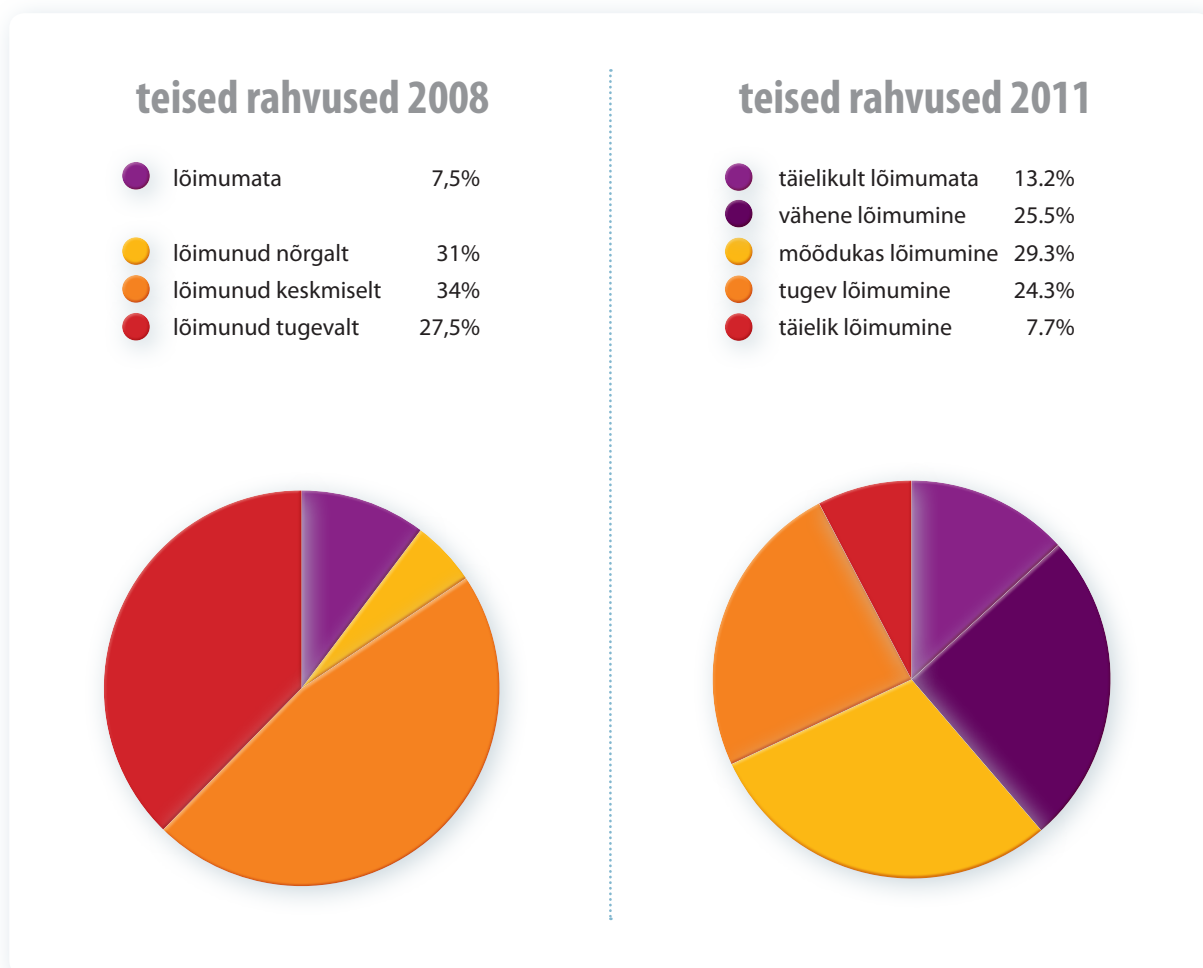
Erinevate lõimumistasemete selgitamiseks koostasid autorid keelelist, õiguslikku ja poliitilist **lõimumistaset mõõtvat üldindeksi**. Indeksi koostamisel liideti järgmiste tunnuste positiivsed väärtused:

- EV kodakondsuse omamine,
- Eesti pidamine oma ainsaks kodumaaks,
- enese tundmine Eesti põhiseadusliku rahva liikmena,
- eesti keele valdamine.

Võrreldes selle indeksi alusel 2008. ja 2011. aasta küsitlustulemusi teistest rahvustest küsitletute jaotumisest lõimumisastme alusel (Joonis 1) on näha, et üldine lõimunute ja mittelõimunute osakaal pole perioodil 2008-2011 muutunud. Tugevalt või keskmiselt lõimunuid on 61% ning täielikult lõimumata või nõrgalt lõimunute osakaal on 8%. Külla aga on suurenenud skaala äärmuste osakaal: täielikult lõimumata osa on peaaegu kaks korda suurenenud (siis 7,5% ja nüüd 13,2%). Samuti on suurenenud tugevalt lõimunute osakaal tugevalt lõimunuid oli 2008. aastal 27,5%, nüüd tugevalt lõimunuid kokku 32% (neist omakorda ligi 8% võib lugeda täielikult lõimunuteks).

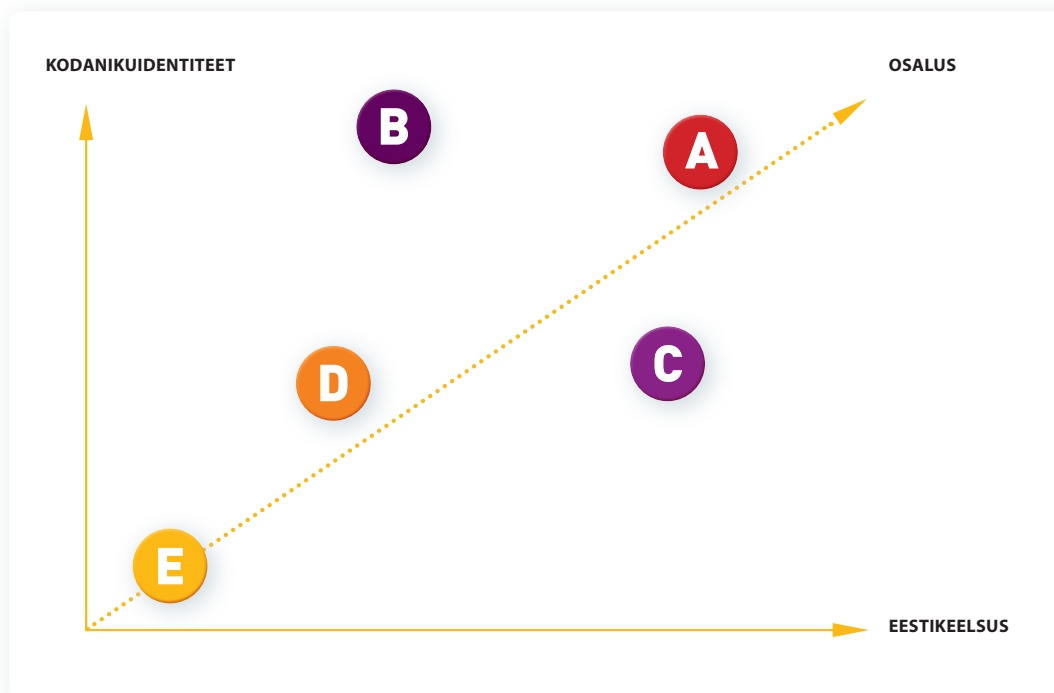
Joonis 1.

Teistest rahvustest vastajate jagunemine lõimumistaseme indeksi alusel 2008 ja 2011

2011. aasta Integratsiooni monitooringus mindi lõimumise mõõtmises veelgi sügavamale ning moodustati kolme lõimumis-dimensiooni (keelelist, poliitilist ja sotsiaalset) mõõtvad indeksid (koosseisu vt Lisast 1) ning tehti nende põhjal klasteranalüüs. Nende kolme indeksi väärtuste kombineerumisest moodustati klasteranalüüsi teel nn lõimklastrid, mis kirjeldavad viit erinevat lõimumismustrit. Moodustunud klastrid kirjeldavad nii erinevat lõimumise määra kui dimensioone. Piltlikult on klasterite paigutus teineteise suhtes ja lõimumise kolmes dimensioonis esitatud joonisel 2. Klaster A „edukalt lõimunud“ kirjeldab ühtlaselt tugevat lõimumist kõigis dimensioonides ning sellesse kuulub **21% vastanuid**. klaster B on tugeva kodanikusuhte keskne, st väljendab tugevat lõimumist õiguslik-poliitilises dimensioonis, kuid samas nõrgemat keelelise lõimumist. Sellesse klasterisse kuulus 16% vastajaid. Analüüsis on seda nimetatud „venekeelne Eesti patrioot“. Klaster C esindab hea keeleoskusega, kuid nõrga kodanikudenteediga rühma ning siia kuulub **13% vastajaist**. Kuna rühma kuulujaid iseloomustab kriitiline hoiak nii Eesti kui Venemaa poliitika suhtes ning keskmisest aktiivsem alternatiivne poliitiline osalus (avalikud koosolekud, piketid, arutelud ja allkirjade kogumised Internetis jm) on seda rühma analüüsis nimetatud „eestikeelsed kriitilised“. Klaster D „vähelõimunud“, kirjeldab valdavalt määratlemata kodakondsusega ning nõrga keeleoskusega, vaid kohalikus elus aktiivsemalt osalev vastajate rühm. Siia kuulus analüüsis **28% vastajaist**. Klaster E, „lõimumata“, koondab suurel määral Venemaa kodakondsusega, valdavalt vanemas eas vastajaid (**osakaal 22%**).

Joonis 2. Lõimklastrite asetus kolmedimensioonilisel lõimumisväljal

Järgnevalt on esitatud analüüsist tulenevad peamised poliitikasoovitused nii valdkondade lõikes kui ka lõimumispoliitikate peamiste siht- ja sidusrühmade (klastrite) lõikes.

Hariduse valdkond

Käesolevas monitooringus, aga ka varasemate uuringute tulemusena on ilmnunud osade vene õppekeelega koolide õpetajaskonna rühmade hulgas teatav passiivsus, käegalöömise tunne või teatud juhtudel ka teadlik vastupanu haridusmuutustele, eelkõige seoses vähese **kaasatusega gümnaasiumireformi** läbiviimisel. Koolide ja õpetajate kaasamine ei peaks hõlmama vaid kitsalt praegu aset leidvaid koolipõhiseid läbirääkimisi õppekava ja eesti keeles õpetatavate ainete mahu osas, vaid terviklike haridusmuutuste sisuliste eesmärkide vahetut selgitamist. Eesti keelele ülemineku mõtestamine terviklike haridusmuutuste kontekstis oleks oluline seni taha- plaanile jäänud kriitilisemate vene õppekeelega koolide ning õpetajate rühmade puhul. Seejuures on oluline, et selgitustegevused toimuksid avatud ning koostööle suunatud õhkkonnas, mitte ülalt-alla kommunikatsioonina, mis seni on osas vene õpetajaskonnas just vastuseisu tekitanud.

Ainealaste teadmiste omandamine teises keeles on oluline hirm seoses eestikeelsele õppele üleminekul. Varasemate, õpetajate arvamusi kaardistavate uuringute põhjal võib öelda, et hirmu üheks põhjuseks võib olla **õppemetoodikate** ühekülgsus. Ka tekitavad hirmu tunnetatud vähesed oskused **tulla toime mitmekeelse ja -kultuurilise klassikollektiiviga**. Ka varasematest uuringutest ilmnunud, et kui olemasolevad koolitused katavad suhteliselt hästi konkreetse aine või eesti keele õpetamisega seotud didaktika, siis puudust tuntakse eelkõige „kultuurilise tõlkimise“ st oskustest selgitada õpilastele kultuurilisi eripärasid. Teisalt eeldab **lõimitud aine- ja keeleõpe** oluliselt suuremat **interaktiivsust** konkreetsete õppemetoodikate kasutamisel. Lisaks koolitustele aitaks IKT vahendite rakendamine tunnitegevust interaktiivsemaks muuta, toetada lõimitud aine- ja keeleõpet ning ka õpetajate omavahelise suhtlusvõrgustiku toimimist.

Ühe olulise probleemvaldkonnana ilmneseid käesolevas uuringus mõnevõrra erinevad hariduslikud võimalused ühiskonna eri keelerühmadele ning ilmnes vajadus **hariduslike valikuvõimaluste mitmekesistamise** järele. Ühest küljest on vajadused seotud kõrgharidusega ning seda ettevalmistava gümnaasiumiharidusega. Haridusvõimaluste mitmekesisus on eestlaste jaoks tagatud mh erasektori jm institutsionaalse toe kaudu (nt eraharidust pakkuvad põhikoolid ja gümnaasiumid, aga ka lasteaiad), kuid venekeelse elanikkonna jaoks sageli alternatiivid riiklikult pakutud ühtsetele lahendustele puuduvad. Potentsiaaliks võivad olla lahendused kohalike omavalitsuste tasandil ning koostöö koolide vahel.

Teisalt on käesolevale uuringule tuginedes olnud hariduslike valikuvõimaluste mitmekesisuse **ootused seotud alusharidusega**. Ühest küljest on vajadused seotud asjaoluga, et **eesti keeles ja eestikeelset õpet oodatakse oluliselt varem kui on seda riiklikult planeeritud gümnaasiumiaste**. Seega võib öelda, et riiklikud meetmed ja individuaalsed ootused/vajadused on pöördvõrdelises seoses ning on aeg pöörata „tagurpidine“ eestikeelsele gümnaasiumiõppele ülemineku reform ümber selliselt, et ka hariduslikud valikuvõimalused keele- ja kultuuriõppe seisukohalt oleksid tagatud ka varasematel haridusastmetel. See eeldab aga lisaks struktuursete vajadustega arvestamisele (nt väheneva sündivuse tõttu venekeelses lasteaias eesti- või kakskeelsete rühmade avamine) ka keeleliste ja kultuuriliste eripäradega arvestamist.

Osa järeldusi ja soovitusi on aruandes esitatud lõimklastrite ehk erinevate lõimumispoliitika **siht- ja sidusrühmade lõikes**.

Edukalt lõimunud (A-klaster). Nimetatud rühm on võrreldes teistega mõnevõrra enam avatum kooli õppekeele osas, st põhi- ja kõrgharidust soovitakse omandada eesti keeles. Teisalt peab „edukalt lõimunu“ enda või oma laste jaoks veidi sagedamini võimalikuks ka osalise või täielikult ingliskeelse õppega gümnaasiumi. Seega on sellele rühmale oluline pigem hariduse kõrge kvaliteet, mitte niivõrd hariduse keel. Sellele rühmale võib heaks toeks olla vene ning eri keelte süvaõppega piirkondlik kool (nt Tallinnas, Tartus), mis annaks ka head võimalused ja motivatsiooni hariduse jätkamiseks Eestis.

Venekeelne patrioot (B-klaster). Kuna sellesse kõrge kodanikuidentiteediga klastrisse kuuluvad mitte noored ise, vaid eeskätt nende vanemad ja vanavanemad, oleks oluline kaasata neid kooliellu, sh kodanikuõpetusse nii hoolekogude kui ka erinevate koostöövõimaluste kaudu.

Eestikeelne kriitiline (C-klaster). Hariduslike eelistuste poolest on antud rühm eelnevatega suhteliselt sarnane, eelistades haridust (nii gümnaasiumi- kui ka kõrgharidust) omandada eesti keeles. Eestikeelse gümnaasiumi teistega võrreldes kõige tugevam pooldamine võib olla seotud suhteliselt hea keelelise ettevalmistusega. Ohumärgiks antud rühmas on aga nõrk kodanikuidentiteet ja suhteliselt sage Eestist lahkumise soov. Eestikeelne ühiskonnaõpetus, mis keskendub pigem terminite ja teemade eesti keeles päheõppimisele, võib luua formaalsust ning õpilastes protesti ja umbusku. **Formaalse nn riigiõpetuse** asemel tuleks õppevahendite, õpetajate väljaõppe ning meetodikate abil rõhuasetust muuta pigem **kodanikukasvatuse suunas**, mis peaks pakkuma rohkem dialoogi ja eneseväljenduse võimalusi. Tõsiselt tuleks kaaluda noorsoopoliitika väljaarendamist, mis keskenduks noortele aktiivseks kodanikuks olemise oskuste arendamisele.

Vähelõimunud (D-klaster). Erinevalt eelnevatest klastritest iseloomustavad seda rühma mõnevõrra väiksemad võimalused hariduslikeks valikuteks. Viimast näiteks väljendab selle rühma hulgas veidi sagedamini esinev hinnang, et nad ise ei pruugi gümnaasiumihariduse omandamiseni üldse jõuda. Eelistatud on emakeelne haridus (seda eelkõige põhi- ja kõrghariduse vormis). Sellised tulemused kõnelevad ühest küljest vajadusest tugevama eesti keele õppe ning Eestis noortele pakutavate haridusvõimaluste parema tutvustamise järele põhikoolis, aga ka kaks- või venekeelsete kutse- ja täiendkoolituse võimaluste mitmekesistamise järele. Elukestva õppe kontekstis ei peaks rühma keskealise ja vanema osa koolitusvõimaluste avardamisel piirduma ainult kitsalt tööturukoolitusega, vaid tuleks mõelda ka eesti keele, Eesti kultuuri, ajaloo ja looduse tundmaõppimisele, pidades silmas seda rühma kui koolinoorte vanemate ja vanavanemate põlvkonda, kes võivad oma vähese kontakti tõttu eestlastega, usalduslikkuse puudumise, piiratud hariduslike hoiakute ja Venemaale suunatud meediaeelistustega luua negatiivset kodust vastukaalu kooli kodaniku- ja väärtuskasvatusele.

Lõimumata (E-klaster). Ka selle rühma hariduslikud võimalused on piiratumad, kuna rühmaliikmete endi hinnangul ei pruugita üldse gümnaasiumihariduseni jõudagi. Üldise tendentsiga sarnaselt väljendatakse soovi kõrghariduse omandamiseks, kuid sarnaselt „vähelõimunute“ rühmaga eelkõige emakeeles. Sellised tulemused näitavad jällegi sarnaselt eelneva klastriga vajadust venekeelse või kakskeelse kutsehariduse omandamise võimaluste järele.

Uusimmigrandid on valmis panema oma lapsed eestikeelsesse lasteaeda ja kooli. Seega on igal juhul vajalik alustada alushariduse pedagoogide ja abiõpetajate koolitamist mitmekultuurilistes rühmades toimimiseks, millele on viidatud juba eespool. Ka põhikoolides, gümnaasiumites ja ülikoolides tuleks pakkuda sihtrühmale rohkem toetust ning sidusrühmadele koolitust kultuuriliste erinevuste, väärtuste ning suhtlemiseripärade osas. MISA rahastatavate kohanemiskursustega uusimmigrantidele on sihtrühma esindajad ise rahul ja seda tegevust peaks kindlasti laiendama. Kursuste keskmes peaks olema kultuuriliste erinevuste, väärtuste, suhtlemiseripärade õpe, erinevate infootsingute treening, ametite ja ametnikega suhtlemise treening jne.

Tööturu valdkond

Mitte-eestlased kui tööturu sihtrühm ei ole homogeenne tööturu riskirühm, kellele sobivad ühised lahendused. Tegemist on väga mitmepalgelise sihtrühmaga, kellel on **erinevad vajadused ja probleemid seoses tööturuga**. Seetõttu ei saa olla ka universaalselt kõigile sobivaid lahendusi, vaid tuleb leida teenuste ja meetmete kombinatsioon, mis vastaksid sihtrühma vajadustele kõige paremini.

Tööturul on kaks peamist probleemideringi. Esiteks - **noorte ja haritud** vene emakeelega inimeste eesti eakaaslastega võrreldes väiksemad võimalused pääseda juhi ja tippspetsialisti ametikohtadele Teine probleemidering seondub **pikaajaliste töötutega**, kes on peamiselt sinikraed, tööstussektorist ning nende tööturuprobleemid (töökohtade puudus Ida-Virumaal, tööle saamine). Majanduskriisi ajal olid just mitte-eestlased need, keda töötus, aga ka muud muutused tööturul puudutasid võrreldes eestlastega ebaproportsionaalselt rohkem (sh nt tööaja vähendamine, sundpuhkus jms).

Üks probleem, mis on kõikide sihtrühmade puhul läbiv, on keeleoskuse küsimus ning seda erinevatel tasemetel (algtaseme keeleoskus, kõrgtasemel keeleoskuse omandamine). Kombinatsioonis teiste tööturu probleemidega tekib vajadus teenuste ja meetmete kombineerimise järele – üksnes keeleõppest tööturu probleemide lahendamiseks reeglina ei piisa. Seoses madala keeleoskusega on läbivalt probleemiks ka puudulik info tööturu võimaluste kohta (sh tööturuteenused, õigused töösuhtes, aga ka info sellest, millist tööjõudu on tööturul tarvis, info hariduse omandamise kohta).

TÖÖTURUPOLIITIKATE SEISKOHALT VAJAVAD ENAM TÄHELEPANU JÄRGMISED SIHTRÜHMAD:

a) noored, 15–29aastased (22% kogu muu emakeelega inimeste seas). Noorte puhul on olulised teadmiste ja oskuste rakendamise võimalused tööturul, seetõttu on noortele vajalik kvaliteetne ja kättesaadav karjäärinõustamine (sh vene keeles). Samuti on oluline küsimus eesti keele omandamine juba koolis või paralleelselt kõrghariduse omandamisega, et omandatud haridus ei jääks tööturul keeleoskuse tõttu rakendamata. Noorte, just muu emakeelega noorte lahkumissoov on suurem kui eestikeelsetel vastajatel – muu emakeelega noortest tahaks 9% päriselt Eestist lahkuda (eesti emakeelega noorte seast vaid 4%). Välismaalt töö leidmise optimism on teiste vanusegruppidega võrreldes kõrge. Peamiselt on noorte lahkumissoov seotud paremate võimalustega välisriigis, aga ka sooviga avardada silmaringi, omandada uusi kogemusi. **Samuti on muu emakeelega noorte juurdepääs koolitusvõimalustele eesti emakeelega noortega võrreldes kehvem, mis võib lahkumissoovi veelgi võimendada.**

b) muu emakeelega mehed. Seda sihtrühma on majanduskriis mõjutanud kõige enam – majanduskriisi tipus ulatus töötuse määr 35%-ni. Samas on nende töötuse määr ka kiiresti langenud. Sama trendi jätkudes võib tekkida oht, et töötus jääb ebaproportsionaalselt kõrgemaks muu emakeelega naiste seas, kelle töötuse määra muutused on toimunud aeglasemalt ning järske muutusi toimunud ei ole (sh töötuse languses). Vajalik on erinevate tööturumeetmete kombineerimine, sh nõustamine karjäärivalikute osas. Selle sihtrühma puhul on küsimuseks avatus erinevatele alternatiivsetele tööturuvõimalustele ja kinnistunud stereotüübid karjäärivalikute osas.

c) vanemas keskeas (40+) töötud (51% muu emakeelega töötutest). Tihti on probleemiks **ligipääs täiend- või ümberõppele, mis on kombineeritud keeleoskuse arendamisega**. Samuti on vajalik nõustamine karjäärivõimaluste osas, aga ka psühholoogiline nõustamine (barjääridest ülesaamine seoses õppega, uute erialade valikuga), kättesaadav informatsioon tööturu vajadustest, õppimisvõimalustest. **Vajalik on usaldusväärsete konsultantide olemasolu, kes teavad sihtrühma eripärasid**, nende probleeme – konsultantide täiendkoolitus spetsiifiliste lõimgruppide kohta ja algteadmised psühholoogiast ning nõustamisest.

d) kooli katkestanud täiskasvanud (kuni põhiharidusega 16% muu emakeelega inimestest). Probleemiks on kombinatsioon vähesest haridusest, keeleoskusest. Oluline on leida **paindlikke võimalusi hariduse omandamiseks töö kõrvalt, kombineerituna keeleõppe võimalustega**.

Lõimumiskava sotsiaalse ja majandusliku lõimumise valdkond on koostatud majanduskasvu perioodil, mil paljud tööturu probleemid ei olnud veel nähtaval. Seetõttu vajab ka lõimumiskava ajakohastamist ja ka rahvuslikku ning regionaalselt diferentseeritud lähenemist.

Praegu keskendub lõimumiskava keeleoskuse küsimustele, vähem ka täiendkoolitusele. Kuid oluline on pöörata tähelepanu ka erinevate meetmete kombineerimisele, arvestades sihtrühma vajadusi ning selliste kombinatsioonide rakendamise edukusele. Samuti peaks arvestama lõimumise aspekti uusi planeeritavaid meetmeid (nt seoses uue struktuurivahendite perioodiga), näiteks karjääri-nõustamine, tööturumeetmed, orienteerumine infoühiskonnas (see ei tähenda eraldi meetmete planeerimist just muu emakeelega sihtrühmale, küll aga meetmete planeerimisel ja rakendamisel lõimumise aspekti arvestamist).

Järgnevalt on ära toodud järeldused ja soovitused siht- ja sidusrühmade lõikes.

Edukalt lõimunud (A-klaster). Aktiivselt tööhõives ja kõrgema staatusega rühm. A-klasterisse kuulujatest osa võib aga osa vajada kõrgtasemel eesti keele õppe erinevaid võimalusi, konkureerimaks tööturu kõrgematele kohtadele. Muus osas tööturu olukord eestikeelse elanikkonnaga võrreldes ei erine (sh töötus, koolitustel osalemine).

Venekeelne patrioot (B-klaster). Vähese eesti keele oskuse tõttu on oluline juurdepääs koolitustele. Selles rühmas ei ole rõhk niivõrd keele algkoolitusele, kuivõrd pigem praktilisel keeleõppel seoses tööturuga. Gruppi iseloomustab ka vanem keskiga, pensioniiga, mistõttu on vajalik pöörata tähelepanu teadmiste ja oskuste devalveerumise probleemile – s.o omandatud teadmiste ja oskuste rakendamisevõimalused tänapäeva tööturul. Vajalik on ka ligipääs täiend- ja ümberõppele, mis on madalam kui eesti emakeelega vastajatel, kuid siiski muu emakeelega vastajate keskmisest kõrgem. Töötuse määr on pigem sarnane üldisele muu emakeelega grupile, aga kõrgem kui eestlastel.

Eestikeelne kriitiline (C-klaster). Selles rühmas on töötus kõrgem kui eesti emakeelega vastajate seas, mistõttu tööturuteenuste pakumisel on oluline roll. Samas on ka Eestist jäädavalt lahkuda soovijate osakaal kõige suurem just selles rühmas, seda nii paremate võimaluste nimel välismaal (sh palgad) kui ka sooviga ennast täiendada. Samas osalemine tööalases täiendõppes on sama kõrge kui edukalt lõimunute rühmas, sh võrreldav eesti emakeelega vastajatega. Olulised on eneseteostusvõimalused ja ligipääs tööturule (aktiivsed tööturumeetmed, arvestades sihtrühma probleeme). Siin ei ole peamiseks küsimuseks keeleprobleem, vaid muud asjaolud (sh sinikraede tööturuvõimalused, ümberõppe vajadused).

Vähelõimunud (D-klaster). Töötus selles grupis on teiste rühmadega võrreldes kõrgem. Selle rühma moodustavad suures osas ning valdavalt Ida-Virumaalt pärit oskustöölised, mistõttu on selles rühmas tekitanud probleeme suured tööstusettevõtete koondamised viimastel aastatel. Vajalik on süsteemne lähenemine, võttes arvesse nii töötute probleeme kui ka regionaalseid iseärasusi - Ida-Virumaa arengustrateegiat (kollektiivsed lahendused, sh tööandjate ja ametiühingute kaasamine). Võrreldes teistega on ka ligipääs koolitustele madalam, mistõttu on vajalik tähelepanu pöörata täiend- ja ümberõppe võimalustele. Ida-Virumaal pakub tööturul konkurentsi Venemaa (ehitajad jm), seega võivad aktiivsemad töövõtjad siirduda hoopis Venemaale ning piirkonda jäävad väiksema initsiatiiviga töövõtjad ja tööturul mitteaktiivsed ning pikaajalised töötud.

Lõimumata (E-klaster). Nooremal osal on D-klasteriga sarnased probleemid ja lahendused. Töötus on siin rühmas kõige suurem ning ligipääs koolitustele kõige madalam (seotud ka sellega, et suur osa pensionäre).

Uusimmigrandid. Probleemid töö leidmisega on tihedalt läbi põimunud puuduliku keeleoskusega ja omakorda toetava tutvus- ja sõpruskonna puudumisega. Töö omamise väärtust ei hinnata isegi mitte niivõrd puhtalt materiaalsete kasude või ellujäämise aspektist, kuivõrd „inimesena“ tundmise olulisusega ühiskonnas. Siin oleks esialgu abi ka lihtsamatest töödest, mis isegi ei vasta inimese eelnevalt omandatud haridusele, kuid mis võiks olla abiks ühiskonda sulandumisel ja keeleõppel ning seeläbi ka enesetunde ja enesekindluse kasvatamisel uues keskkonnas. Eesti keele oskamatus hakkab mõjutama töötusimist kohe algusest – võimetus riigikeeles infot hankida, vastu võtta ja sellest aru saada. Samuti mõjutab see koolitustest, ümberõppest osa võtmist, kuna paljud kursused on eestikeelsed. Seega kehtivad ka uusimmigrantide puhul ülalkirjeldatud D-klasteriga sarnased lahendused – tähelepanu pööramine keeluskuste arendamisega lõimitud täiend- ja ümberõppe võimalustele.

Töö leidmisel on suureks probleemiks ka puudulik informeeritus ja infopuudus. Infopuudus on seotud info halvema kättesaadavusega nii riigi, KOV-i kui ka erinevate projektidega seotud allikatest – muukeelse (vene, inglise) info puudumine või selle puudulikkus. Inglise keeles võiks olla lühendatud versioonid asutuste internetikodulehekülgedel, vajalikud on infovoldikud (vajalikud kontaktid ja viited, kuhu erinevate probleemide või küsimuste puhul pöörduda). Inimestega suhtlemise puhul on oluline ka empaatia ja respekt suhtlevate ametnike poolt.

Kuigi eelistatud infokanal on internet, teatakse elektroonilistest teenustest väga vähe. Uusimmigrandid ootavad e-kanalitest rohkem infot töö ja ettevõtluse võimaluste-tingimuste ning koolitusvõimaluste kohta ning taotluste/dokumentide elektroonilise esitamise ja menetlemise võimaluste kohta. Sageli võivad võimalused ka olemas olla, aga nende kasutust piirab eesti keele oskamatus (st puuduvad ingliskeelsed kasutusjuhendid, tõlked jms).

Keeleõppe, keelekeskkonna arendamise ja keelelise kaasamise valdkond

Eestikeelse suhtluse võimalused on tugevasti seotud struktuursete teguritega (tööturg, haridussfäär, geograafiline segregatsioon), avaliku sfääri kontaktid on pealiskaudsed ega arenda keeleoskust. Vajadus on uute ja paindlikumate, **eri sihtrühmadele kohandatud õppeviiside ja materjalide** järele. Kõrgtaseme keeleoskus on vajalik, saavutamaks eestlastega sarnaseid võimalusi juhi, tippspetsialisti positsioonidele pääsemiseks. Praegu näitavad tööjõu-uuringute analüüsid, et vene jm emakeelega noorte esindatus tööjõuturu kõrgemates ametites (juhid, tippspetsialistid) on eestlastega võrreldes väiksem ka kodakondsuse ja eesti keele oskuse olemasolul ning see erisus väheneb üksnes väga hea suulise ja kirjaliku keeleoskuse puhul.

Seega, tööturu kõrgematele positsioonidele pürgijad vajavad **kõrgtaseme keeleoskuse arendamise** (keelekorrektsiooni) võimalusi, sisuliselt mentorisüsteemi. Selleks on vaja **ette valmistada õpetajaid**, toetada vastavate vabahariduslike süsteemide teket (nt keeleklubid, mentorisüsteemid töökohtadel vms). Nii õpetajate ettevalmistust kui tugisüsteemi teket on võimalik riigi poolt initsieerida ning toetada kindla suunitlusega, et turul oleks vajadustele vastav pakkumine.

Seoses gümnaasiumireformiga on muutunud ka õpetajate koolitusvajadused. **Õpetajate keeleoskuse arendamine võiks toimuda lõimitult kommunikatiivsete, rühmade ja protsessijuhtimise oskuste arendamisega, mis aitaks paremini toime tulla erineva eesti keele oskuse tasemega õpilaste õppetöö korraldamisega klassis.** Õpetajate koolitus on lõimumiskavas olemas, kuid seda tuleks konkretiseerida. Kuigi nooremate vanuserühmade eesti keele oskus on parem, ei parane koos põlvkondade vahetumisega automaatselt ka eesti keele oskus. Haridussüsteemi inerts on suhteliselt suur ja struktuursed tegurid (hariduslik ja tööturuline ja geograafiline eraldatus) ei taga keele praktiseerimiseks vajalikku n-ö keskkondlikku survet. Sestap on noored jätkuvalt keelelise lõimumise tegevuste sihtrühmaks. Nende puhul on hea võimalus kasutada formaalharidussüsteemi.

Järgnevalt on ära toodud järeldused ja soovitusel siht- ja sidusrühmade lõikes.

Edukalt lõimunud (A-klaster). See rühm võiks toimida eeskätt sidusrühmana, kes saab olla mitte üksnes positiivseks näiteks, vaid ka õpetajaks-mentoriks teistele rühmadele, eeskätt B-klasterile. Keeleõppes ja keele mainekujunduses on seni kasutatud eeskätt vahendatud kogemust (nn edulugusid), vähem rakendatud vahetut praktilist nõuandmist, nt keele õppimise võtete kohta. See sihtrühm võib ka ise vajada kõrgtasemel keelekorrektsiooni (vt ülal).

Venekeelne patrioot (B-klaster). Arendamist vajab just aktiivne keeleoskus, st võimalused keele praktiseerimiseks läbi täiendkoolituse, huvihariduse, vabaihenduste kaudu toimivate tegevuste. Kuna märkimisväärne osa sihtrühmast elab Ida-Virumaal, siis võiks siin olla abi IKT-vahenditest keeleõppe edendamisel ning regiooniülestest projektidest.

Eestikeelne kriitiline (C-klaster). See rühm on keelelises mõttes hästi kohanenud, pigem võib nappida motivatsiooni eesti keelt rääkida ning suhelda eesti eakaaslastega näiteks inglise keeles.

Vähelõimunud (D-klaster). Selle rühma lõimimises on eesti keele oskus oluliseks barjääriks. Üle 20 aasta toiminud keeleõppesüsteem pole nende puhul märgatavat tulemust andnud ja praeguseks on olukord teatud mõttes fikseerunud, **st sotsiaalsed praktikad võimendavad ja taastoodavad iseennast.** „Nõiaringi murdmiseks” on vaja suuremat välist muutust. See rühm vajab ilmselt spetsiifilisemalt kohandatud keeleõpet. Arvestades, et märkimisväärne osa rühmast on töötud või hõivatud tööstuses (kus palju suhtlemist ei ole või on töökollektiiv venekeelne), siis **töökoha kaudu keeleoskus ei arene.** Suurem osa rühmast pole ka enam hõlmatud formaalharidussüsteemi kaudu. Tõenäoliselt kohaneb suur osa sihtrühmast väga raskelt ka testipõhise kontrollisüsteemiga. Selle rühma minimaalseks keeleliseks lõimumiseks on optimaalne arendada välja spetsiaalne eesti keele õpetamise metoodika ja vastav **tugisüsteem piiratud õpi- ja praktiseerimisvõimega inimestele,** kus on suur roll ka **sotsiaalsete/kommunikatiivsete oskuste arendamisel, psühholoogilisel toetusel ja julgustamisel.** Head tulemust võib anda ka **kakskeelne õpe näiteks kodakondsuse eksamik** ettevalmistusel, et inimesed asja esmalt **sisuliselt mõistaksid, mitte ei õpiks sõnu ja fraase mehaaniliselt pähe.**

Sihtrühma kuuluvate **noorte keelelise kompetentsi arendamiseks on efektiivselt viis pikemat aega eestikeelses keskkonnas viibimine,** näiteks õpilasvahetuse, suviste praktikate, keelelaagrite vahendusel. Kuna sihtrühm on väga piiratud majanduslike võimalustega, võivad need võimalused jääda peredele kättesaamatuteks ja siin on vajadus ka jätkata ning laiendada olemasolevaid rahastusmeetmeid nende keeleõppe toetamiseks. Rühma taastootmist pidurdaks (keelelisi barjääre vähendaks) alus-, põhi- ja kutsehariduse keeleõppe kvaliteedi tõstmine Ida-Virumaal ja Tallinnas.

Lõimumata (E-klaster). Sellest rühmast oleks vaja välja tuua eeskätt noored, samade vahendite ja tegevuste abil, mida on kirjeldatud rühma D puhul.

Uusimmigrantide keeleõppe peamised probleemid on:

adekvaatse info puudumine keelekursuste/õppe kohta. Siin oleks oluline tagada info kättesaadavus läbi erinevate uusimmigrantidega tegelevate institutsioonide (otsesuhtlus, infovoldikud, Internet). Internetis peab info olema ajakohane ja sihtrühmale kohandatud, mitte praegu sagedasti praktiseeritavad inglise keelde tõlgitud katkendid eestikeelsest täisversioonist;

eesti keelt on võimalik õppida enamasti vene keele baasil, riigi poolt finantseeritud eesti keele kursusi inglise keele põhjal leidub harva. Vajadus inglise keele baasil toimuva eesti keele õppe järele erinevatel tasemetel on reaalselt olemas. Keeletaseme tõstmiseks, edasiõppimiseks on praegu vajalik uusimmigrantipoolne omafinantseering, mis on juhul, kui töökohta ei ole, oluline takistus. Siin peaks välja töötama krediidskeemid. Oluline on ka tippspetsialistide keeleõppe, kuna vastasel juhul võib paljudes Eesti organisatsioonides muutuda töökeeleks inglise keel, ka juhtudel, kui meeskonnas on nt neli eestlast ja üks uusimmigrant.

Geograafilisest seisukohast on prioriteetsed Ida-Virumaa ja Tallinn, kuid nende piirkondade vajadused on erinevad. Eeskätt Tallinnas (hiljem teistes linnades) on vajadus välja arendada kõrgtasemel keelekorrektsiooni/mentorlust pakkuv süsteem ning koolitada õpetajaid/mentoreid. Ida-Virumaa jaoks on eeskätt vajalik välja arendada eesti keele õpetamise kontseptsioon piiratud õpi- ja praktiseerimisvõimega inimestele. Nii Tallinnas kui ka Ida-Virumaal on vajadus initsieerida ning toetada vastavaid vabahariduslikke süsteeme (nt keeleklubid, rahvustevahelised kontaktid huvihariduse, kodanikuühenduste tasandil).

OSALUSE JA IDENTITEEDI ASPEKT LÕIMUMISEL

Aastaid on Eesti lõimumispoliitika ja ka Eesti ühiskonna üldise demokraatliku arengu hindamisel olnud põhiprobleemiks kodakondsuseta isikute suur arvukus. Tänapäevaseks on kodakondsuseta isikute erikaal rahvastikus langenud 7%-ni. Rahvastikuregistri andmetel jaotub Eesti elanikkond kodakondsuse alusel järgmiselt: 84% on Eesti kodanikud (teistest rahvustest elanikkonnast 53%), 7% on Venemaa kodanikud (teistest rahvustest elanikkonnast 20%), 2–3% muude riikide kodanikud (teistest rahvustest elanikkonnast 7%) ja 7% on määratlemata kodakondsusega ehk nn halli passi omanikud (teistest rahvustest elanikkonnast 20%). Saavutatud tulemus on soovitud võib-olla tagasihoidlikum, kuid vaadates 20 aastat tagasi valitsenud olukorrale, on **murrang Eesti kodakondsuse valdavaks muutmisel saavutatud.**

Naturaliseerumisprotsess on viimastel aastatel aeglustunud ja täieneb peamiselt koolist tulevate noorte arvelt. Kõige enam ärevust tekitavamaks probleemiks kodakondsusküsimuses võib pidada seda, et ligikaudu viies (19%) 15–19 aastastest teistest rahvustest noortest, kes on ju sündinud, kasvanud ja hariduse saanud Eesti Vabariigis, ei ole valinud endale Eesti Vabariigi kodakondsust, kus-

juures 12 % on eelistanud Venemaa kodakondsust. Vanematest earühmadest sagedamini nimetavad noored oma valiku põhjusena soovimatust olla Eesti kodanik selle madala maine tõttu või protestist Eesti riigi poliitika vastu. Selline olukord nõuab venekeelses põhikoolis ja gümnaasiumis toimuva sotsialiseerimisprotsessi, sh kodanikukasvatuse kvalitatiivset uuringut ja selle sisulist muutust keelekesksest väärtuskeskseks. Esmaseks väljakutseks on põhikoolis ja gümnaasiumis toimuva **kodaniku- ja väärtuskasvatuse selge eesmärgistamine: Eesti Vabariigi haridussüsteem peaks tagama, et kõigil Eesti noortel rahvusest ja päritolust sõltumata oleks põhikooli lõpuks soov ja võimalus astuda ellu või jätkata õpinguid Eesti kodakondsust omadea** ning riik peaks selle sõnumi ka selgesti välja ütleva ning õppekeskkonna, õppevahendite ja õpetajakoolituse arendamisega ka ressursidega toetama.

Noorte kodakondsusvaliku probleemide kõrval on endiselt säilinud, ehkki oma kesket kohta kaotamas nende keskealise ja vanema põlvkonna esindajate probleemid, kelle kodakondsus on määratlemata või kes on Venemaa kodakondsust eelistanud kodakondsuseksami sooritamise kõrge barjääri tõttu. Kas seda barjääri loovad eeskätt eelarvamused ja psühholoogilised tõrked, või põhjustab seda kasutatava metoodika sobimatus madalama õppimisvõimega inimeste jaoks, vajab edasist selgitamist. Täpsemalt on selle n-õ traditsioonilise kodakondsuspoliitika sihtrühma probleemidele lahendusi pakutud keele ja hariduse valdkonna soovitusel.

Vanuse ja hariduse lõikes on eestlastest ja teistest rahvustest Eesti Vabariigi kodanikud suhteliselt sarnased. Samas torkab silma Venemaa kodanike ealise ja haridusliku koosseisu erinevus muust rahvusest Eesti kodanikega ja ka määratlemata kodakondsusega inimestega võrreldes. Venemaa kodanike seas on nimelt märkimisväärselt rohkem vanemaid inimesi. Nii Venemaa kodanike kui ka määratlemata kodakondsusega vastajate hulgas on Eesti kodanikega võrreldes ka vähem kõrgharidusega ja rohkem kutseharidusega inimesi.

Monitooringu valimisse kuulunud Eesti Vabariigi kodanikest oli eestlasi 80%, venelasi 17%, ukrainlasi 1% ja muid rahvusi kokku 2%. Arvestades **Eesti kodanikkonna märgatavalt suurenenud mitmekultuurilisust**, peaks lõimimispoliitika hoopis enam keskendumas sellele, kuivõrd **Eestis sarnaselt vanade demokraatiatega on erinevast rahvusest ja erineva emakeelega kodanikele tagatud võrdsed võimalused ühiskonna elus osalemiseks**. Eelnevad uuringud on esinduslike tööjõu-uuringute andmete analüüsi baasil viidanud nn **klaaslae efektile**, mis väljendub noorte kõrgharidusega teisest rahvusest kodanike väiksemale esindatusele juhtide ja tippspetsialistide seas eestlastega võrreldes. Üks võimalus selle olukorra leevendamiseks oleks nende julgustamine kandideerima avaliku sektori kohtadele, neile vajadusel kõrgtasemel keelekorrektsiooni tuge pakkudes kas siis vastava teenuse või lihtsalt ka kollegiaalse toetuse vormis (positiivne kogemus olemas näiteks Välisministeeriumis).

Venelaste jt rahvuste poliitiline aktiivsus ja huvi sisepoliitika suhtes ei erine märgatavalt eestlaste omast. Kõige otsesemaks võimaluseks poliitikas osaleda on kaasalöömine erakondade tegevuses või nende aktiivses toetajaskonnas. Neid, kes ei ole ennast erakondlikult määratlenud, on nii eestlaste kui ka mitte-eestlaste seas tublisti üle kolmandiku (vastavalt 36% ja 40 %). Samas on erakondlike eelistuste muster rahvuste lõikes väga erinev: kui eestlasest valija teeb oma otsuse kogu poliitilise spektri ulatuses, siis venekeelsete valijate senine praktika on olnud must-valge: kas üldse mitte osaleda või valida Keskerakond, kõigi teiste, ka nn vene parteide pooldajaskond pole ületanud paari protsenti. **Viimase aasta jooksul on selline muster hakanud hägustuma**, ka vene ja teistest rahvustest kodanikud on asunud oma huvide väljendamiseks otsima poliitikaväljal uusi alternatiive.

Monitooring näitab, et eriti nooremad, paremini lõimunud ja majanduslikult edukamad vene ja muu kultuuritaustaga kodanikud on hakanud huvituma teistest seni valdavalt eestikeelsetele valijatele orienteeritud erakondadest. Selleks, et välja murda senisest üheülbalisusest ja jõuda **demokraatlike vaadete ja valikute pluralismini ka venekeelses kodanikkonnas**, oleks kindlasti vaja elavdada kõigi erakondade suhtlemist venekeelse elanikkonnaga, mis omakorda tähendaks nn eesti erakondade suuremat tähelepanu oma rollile lõimimispoliitikas ning **avatust ka venekeelse elanikkonna probleemide ja arvamuste kuulda võtmisele**. Loomulikult on selle eelduseks venekeelse valijaskonna kodanikuidentiteedi tugevnemine, soov konstruktiivselt kaasa lüüa Eesti riigi ja ühiskonna kui terviku arendamises. Sellega seoses võiksid kõik erakonnad kaaluda **vahendite suunamist kodanikukoolitusele ja demokraatlike väärtuste edendamisele** Ida-Virumaal, Lasnamäel ja Maardus, pidades eriti olulise sihtrühmana silmas sealseid noori.

Ülalkirjeldatud probleemide lahendamisel on põhiliseks väljakutseks aktiivsete klastrite A, B ja C kaasamine lõimimispoliitika subjektide, mitte objektidena.

Nagu juba eespool öeldud, on **edukalt lõimunute rühm (A-klastr)** ja **venekeelsete Eesti patriootide rühm (B-klastr)** kõrge kodanikuidentiteediga ning suunatud aktiivsele osalusele. Nende puhul on küsimus pigem võimaluste loomises olla partneriks ja ka eestvedajaks noorte väärtus- ja kodanikukasvatuse elluviimisel ning vanemaealiste motiveerimisel jätkama pingutusi Eesti kodakondsuse omandamiseks. Aktiivsete valijatena on mõlema klatri esindajad atraktiivsed kõigi erakondade jaoks, sealhulgas on eriti A-klastr huvitatud ambitsioonikatest väljakutsetest.

Valdavalt noorem ja protestimeelne C-klaster on oma hea eesti keele oskusega venekeelse noorsoo eestvedajana oluline sidusrühm. Samas on selles klasteris endas pooled noored ka ilma Eesti kodakondsuseta, mistõttu nad on ka ise **kodanikukasvatuse ja noorsootöö oluline sihtrühm**. Tähelepanu väärib selles klasteris rohelise ideoloogia veidi suurem populaarsus. Kuna selles klasteris on keskmisest rohkem kultuurilise ja riikliku mitmik-identiteediga inimesi, on nendega suheldes vajalik **vältida poliitilist sildistamist ja normatiivset mustvalget lähenemist**. C-klasteri noorte ning nende vähem aktiivsete ja edukate D- ja E-klasteritesse kuuluvate eakaaslaste suletud ringist välja toomiseks ei tohiks ühtki jõupingutust liiga suureks pidada, sest patriootlike tunnete laienemist ja tugevnemist pole tõenäoliselt ette näha ka nooremates eärühmades.

Väga oluline on **vene koolide noorte aktiivne osalemine koos eestlastega noorteorganisatsioonides ja vaba aja keskustes**. Tuleb ka arvestada normatiivse surve puhul kergesti tekkivat protestiidentiteeti. Tulemusi annab kultuurilise tõlkimise ja dialoogi õpe – **eesti, vene ja lääne kultuuri suhestamine**, vaatamine uues ajaloolis-territoriaalses, mitte kitsalt eestlaste perspektiivis.

Vähelõimunud (D-klaster) on suures osas määratlemata kodakondsusega, kuid nad näitavad kohalikel valimistel üles keskmist aktiivsust. On oluline, et selle sihtrühma liikmed tahaks saada Eesti kodakondsust, kuid 90% neist peab eesti keele eksamit ületamatuks takistuseks. Selle sihtrühma liikmed vajaksid selleks spetsiifilist ja ka psühholoogiliselt julgustavat ettevalmistust (vt ülal).

Lõimumata (E-klaster) on valdavalt Vene kodakondsusega, kuid samas kuulub siia ka Eesti kodanikke (17%) ja noori (20%), keda tuleks antud rühmast "välja tõmmata", eeskätt läbi ülalkirjeldatud tööturu ja hariduse valdkonna meetmete.

KODANIKUÜHISKONNA ARENDAMINE

Lõimumispoliitika meetmete üheks sihtgrupiks on ka kodanikuühendused. Eesti venekeelsete elanike organiseeritud kodanikualgatus võib teenida erinevaid eesmärke, mida mainivad nii Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsioon kui ka Eesti lõimumiskava 2008–2013. Ühelt poolt võib eesmärgiks olla vähemuse positiivse rühmaidentiteedi tugevdamine, erinevate gruppide spetsiifiliste probleemide parem teadvustamine ja lahendamine. Teisest küljest on muukeelse elanikkonna kodanikualgatuse kasv ja organiseerimine ka võimalikuks koostöökanaliks eestikeelse ühiskonnaga. Üldine eesmärk peaks olema, et kodanikuühiskond areneks ja seguneks huvipõhiselt, valdkonnapõhiselt.

Uuringu tulemused annavad alust arvata, et vabaühendustes liikmeks olemise määra erinevus kodakondsusrühmade vahel on väiksem kui varem ja muutunud pigem ebaoluliseks. Vene või mõne muu emakeelega inimestest üle poole lööb kaasa ühendustes, mille töökeeleks on kas eesti või nii eesti kui ka vene keel. Eesti katusorganisatsioonide esindajate hinnangutele tuginedes ei pruugi see aga tähendada, et ühenduste tegevuses osalemine pakub eesti keeles suhtlemise võimalust. Pigem tähendab see, et ühendused peavad tegutsema eestikeelses keskkonnas, suheldes rahastajate ja avaliku sektori asutustega. Vaadates inimeste ühiskondlikku aktiivsust laiemalt, siis vabatahtlikust tööst on eestlased ja teiste rahvuste esindajad osa võtnud erineval määral. Siin ei loo ka Eesti kodakondsuse omamine sarnasust. Ka noorte vanusegruppides eri rahvusrühmade võrdluses on erinevused suuremad just vabatahtlikus tegevuses osalemise puhul.

Venelaste jt rahvustest inimeste kodanikuaktiivsuse ja ühendustes osalemise suurendamiseks tuleks käsitleda Eesti katusorganisatsioone lõimumispoliitika sidusgrupina senisest laiemalt. Nad aitavad oma valdkonna tegevuse kaudu ja oma meetoditega kaasa muukeelse elanikkonna kodanikuteadlikkuse ja -aktiivsuse paranemisele. Samuti saaksid Eesti lõimumiskava rakendajad teha kasulikku koostööd **Kodanikuühiskonna Sihtkapitali**, EMSL-i, Etnowebi jt ühendustega, kellel on kogemusi ühenduste tegevusvõimekust tõstvate ja ühendustesõbralike toetusmeetmete väljatöötamises ning organisatsioonidevahelise koostöö soodustamises. Lõimumispoliitika meetmete väljatöötamiseks tuleks **kaasata** vene jm emakeelega elanikkonna osaluses **kogemusi omavaid eestikeelseid katusorganisatsioone, esindus- ja huvikaitseorganisatsioone**. Suurematele **katusorganisatsioonidele tuleks võimaldada tegevustoetust info järjepidevaks levitamiseks vene ja inglise keeles** omas valdkonnas ja oma sihtrühmale ning nende kaasamiseks ühenduse töösse kui poliitikakujundamise protsessidesse.

Venekeelsete organisatsioonide **arengu toetamine vajab koordineerimist**, näiteks võiks olla ühe riiklikult toetatava jätkusuutliku katusorganisatsiooni või kogu ülesandeks uute ja olemasolevate ühenduste **aktiiviseerimiseks** vajaliku info kogumine ja **nen-**

de vahendusel toimuva lõimumisprotsessi tegevuste strateegiline planeerimine. Näiteks võiks koguda rahvusvahelist parimat praktikat, pakkuda praktilisi tegevuskonsultatsioone ning koolitusi rahvusvähemusi kaasavatele kodanikuühendustele ja aktiivsetele kodanikele. Eesti katusorganisatsioonid ei ole kokku puutunud venekeelsete organisatsioonide nn organisatoorse arendamisega ehk nõustanud liikmete paremat värbamist, ühenduse juhtimist, tegevuskava ja strateegia koostamist, projektide planeerimist, kirjutamist ja elluviimist. Samas selgus KUAK-i (2010) fookusgrupi aruteludest venekeelsete ühendustega, et vajadus on just selliste **koolituste ja nõustamise** järele.

Ka mitmed rahastajad on nentunud, et venekeelsete ühenduste projektitaotluste sisu ja kvaliteet vajavad tugevalt järeleaitamist. Need on ühenduste baasvõimekuse teemad, mille edendamise toetamine peaks käima keskselt, näiteks MISA ja KÜSK-i koostöös.

Läbi toetusmehhanismide saab soodustada ühenduste omavahelist koostööd ja võrgustikke. Eesti kodanikuühenduste areng on näidanud, et **koostöö ei teki loomulikult, vaid vajab veidi tõuget**, et ühendused selle kasu mõistaksid ja harjuksid suurema mõju saavutamise nimel ideid jagama. Ilmselt tuleb venekeelsetes kodanikuühendustes läbi käia sama õppeprotsess.

Väga oluline on vahendada **venekeelsetele organisatsioonidele** informatsiooni eesti ühendustest erinevates valdkondades ja piirkondades, kes on **potentsiaalsed koostööpartnerid või mentorid**. Selleks, et leevendada muukeelse elanikkonna infosulgu, tuleks toetada Eesti ühenduste (eeskätt esindus- ja eestkostehenduste, katusorganisatsioonide) algatusi nagu venekeelse veebilehekülje loomine, infomaterjalide tõlkimine vene keelde ja levitamine. Uusimmigrantide kiiremat lõimumist soodustaks ka inglisekeelse info olemasolu. Senine praktika näitab, et sellised toetused on olnud põhjendatud ja saanud venekeelselt elanikkonnalt ning meediakanalitelt positiivset tagasisidet.

Toetada tuleks eesti ühenduste (eeskätt esindus- ja eestkostehenduste, katusorganisatsioonide) inimressursi ja liikmeskonna arendamist selles suunas, et **põhimeeskonnas oleks rohkem kaasatud erinevatest rahvustest keeleoskajaid inimesi**. Professionaalse tõlketeenuse sisseostmise asemel tuleks toetada **inimes(t)e leidmist organisatsiooni, kes tegeleb tegevuste venekeelse kajastamisega**, olgu selleks üliõpilased praktika korras, vabatahtlikud või organisatsioonis palgal olev inimene. See aga eeldab **pigem tegevustoetust kui ühekordset projektitoetust**. Senine praktika näitab, et paremini kui koostöö venekeelsete organisatsioonidega mõjub venekeelsele sihtgrupile julgustavalt organisatsioonis aktiivsete muust rahvusest inimeste olemasolu. Nende leidmine, hoidmine ja arendamine on aga aeganõudev protsess. Seetõttu on oluline toetada heade praktikate ulatuslikumat levimist ja järjepidevust, näiteks EMSLi Liidrikool ja mentorlusprogramm, Tallinna Puuetega Inimeste Koja poolt läbiviidavad üldisemad venekeelsed kodanikuhariduse koolitused ja aruteluringid. Seejuures sobiks nii nende tegevuste rahastamine kui ka koostöö tegemine neid praktikaid viljelevate organisatsioonidega.

Uusimmigrantide lõimimise seisukohast on oluline Eestis tegutsevate rahvusühenduste (tatari, islami, ukraina, juudi jms) kui kodanikuühiskonna olulise toimimisvormi toetamine tegevustes, mis soodustavad rahvusaaslaste kiiret sotsialiseerumist Eesti ühiskonda ning väldivad sotsiaalse isolatsiooni teket.

Piirkondlikult on oluline toetada ka eesti ühenduste laienemist Ida-Virumaale, seal püsipartnerite leidmist ja võrgustiku osaks arendamist.

Etnokultuuriline identiteet lõimumisprotsesside kaasmõjutajana, selle arvestamine lõimumistegevustes

Lõimumistegevuste prioriteediks on „.../„arendada Eesti püsielanike jaoks riigi ühistähendust, aktsepteerides samal ajal kultuuride erinevust“ ning „.../ piirkondlikest iseärasustest või sotsiaalsest eemaldumisest tingitud rahvusliku ja kultuurilise kapseldumise vältimine nii olemasoleva rahvastiku kui ka uusimmigrantide puhul“ (Lõimumiskava, lk 3). Selliste eesmärkide saavutamine eeldab, et **kommunikatsioonil sihtrühmadega suudetakse tabada etnokultuuriliste eripärade suhtes tundlik ja diskreetne toon ning vältida (kohati ka leevendada) assimilatsioonihirmu teket**. Etnokultuurilise identiteedi tunnustamise ja säilitamissoovi kommunikeerimine on lõimumisprotsessi tegevustes vajalik komponent, kuna etnokultuuriline enesemääratlus on küllaltki oluline kõigi lõimumisprot-

sessi siht- ja sidusrühmade jaoks. Etnokultuuriline identiteet ei ole praegu arenenud vastandvalt kodanikuidentiteedile – mõlemad kollektiivse enesemääratluse viisid arenevad suhteliselt eraldiseisvalt. Kuigi indiviidi või ka teatud rühma tasandil võib olla tugevam üks või teine enesemääratluse viis, ei saa ühiskonnas tervikuna täheldada domineerimiseost.

Etnokultuurilise identiteedi säilitamise tagamise eesmärki ei saa katta ainult rahvuskultuuri seltside tegevuse toetamisega, sest nende tegevus on võrdlemisi piiratud mõju-ulatusega. Tuleks välja arendada ka muid meetmeid seatud eesmärgi täitmiseks ning selle tegevuse kommuniqueerimiseks laiemale avalikkusele. **Etnokultuurilise identiteedi säilimisele suunatud lõimumistegevused võivad edastada positiivse signaali ka vähem lõimunute sihtrühmadele.** Kuna keel on etnokultuurilise identiteedi määramisel väga tähtis, siis tuleks tähelepanu pöörata just eesti keele õpet ja kasutust toetavate meetmete puhul ka etnokultuurilise identiteedi aspektile ("kultuurilise tõlkimise" aspekti, mida on välja toodud ka Hariduse valdkonda käsitlevas osas).

Rahvuskultuuri seltsidega suheldes tasub silmas pidada, et suhteliselt suur osa väiksema-arvuliste etniliste rühmade liikmeid Eestis on sisuliselt mitmik-identiteediga. Seega peaks toetuse puhul n-ö konserveerivatele tegevustele **eelistama tõlkivaid tegevusi, mis sisaldavad mitme kultuuri interaktsiooni.**

Lõimklasterite löikes ei eristu iseäranis tugeva või nõrga etnokultuurilise identiteediga sihtrühmi. Arvestades aga asjaolu, et lõimklasterites on kodanikuidentiteet erineva tugevusega, võib siiski välja tuua lõimklasterite üldised identiteediprofiilid.

Edukalt lõimunud (A-klaster) on tugeva kodanikuidentiteediga, enamasti orienteeritud individuaalsele sotsiaalsele mobiilsusele ja töönaoliselt pelgab eristuvaid, enamusrühmale vastanduvaid kollektiivseid kuuluvusi. Samas on ligikaudu kahe kolmandiku jaoks sihtrühmast etnokultuuriline identiteet väga oluline, kuigi see ei väljendu avalikes praktikates (nt tähtpäevade tähistamine) nii tugevasti, kui mõne teise klasteri puhul. Nendega suhtlemisel on oluline **kommunikatiivne respekt etniliste eripärade suhtes**, et nad ei tunnetaks eestistumist ainsa võimaliku akluturatsioonivalikuna.

Venekeelne Eesti patrioot (B-klaster) on kodanikuidentiteedi ja etnokultuurilise identiteedi profiililt sarnane A-klasteriga. Samas on B-klasterisse kuuluvad inimesed **märgatavalt aktiivsemad oma etnokultuurilise identiteedi n-ö praktiseerimisel** – nad osalevad keskmisest aktiivsemalt rahvuskultuuri seltsides, tähistavad tähtpäevi jne. Nende puhul on riigilt tuleva kommunikatsiooni etno-kultuuriline sensitiivsus töönaoliselt veelgi olulisem kui eestistumisele kalduva A-klasteri puhul.

Eestikeelsete kriitiliste (C-klaster) sihtrühmast on ligikaudu iga teine üldse nõrga kollektiivse identiteediga nii kodaniku- kui ka etnokultuurilises dimensioonis. Ligikaudu iga teise sihtrühma kuuluja elus domineerib etnokultuuriline identiteet kodanikuidentiteedi üle. Samas ei väljendu see eriti ei praktikate tasandil (tähtpäevad, kultuuriseltsid jm) ega ka üldistes veendumustes – märkimisväärne osa arvab, et tänapäeva maailmas ei pea inimesed end üldse rahvuslikult määratlema. Kuna sihtrühm on aga üldse kriitiline, siis on nende jaoks vastuvõetavam ka probleeme kriitiliselt reflekteeriv ja semiootiline, eesti, vene ja muid kultuure vastastikkuna „tõlkiv“, taustu selgitav käsitlusviis, eesti temaatika vaatamine laiemas ajaloolis-territoriaalses, mitte kitsalt eestlaste perspektiivis.

Vähelõimunute (D-klaster) sihtrühma identiteediprofiil on kõige kirjum – osa sihtrühmast on nõrga kollektiivse identiteediga mõlemas dimensioonis, osa jaoks domineerib emb-kumb, ligikaudu neljandiku puhul on mõlemad identiteedid võrdlemisi hästi välja kujunenud. Rühmale on oluline Venemaa tähtpäevade aktiivne tähistamine, seda tasakaalustaks nende aktiivsem kaasatõmbamine (sh lapsevanematena) koolides toimuvatele Eesti tähtpäevade tähistamisele ja eesti kultuurile omase kombestikuga seotud üritustele. Kodanikuidentiteeti tugevdaksid siin kahtlemata reaalsemad võimalused saada Eesti kodakondsust, kus tagasihoidlik võimekus keeleõppes on põhiliseks takistuseks.

Lõimumata (E-klaster) on identiteediprofiililt sarnane C-klasteriga. Ligikaudu pool sihtrühmast on üldse nõrga kollektiivse identiteediga, teise poole puhul domineerib etnokultuuriline identiteet. E-klasterisse kuuluvad on üsna aktiivsed oma identiteedi igapäevasel taaskinnitamisel nii läbi keeleliste, meediatarbimislike kui ka muude praktikate, sh läbi Venemaa tähtpäevade kalendri aktiivse järgimise. Selle sihtrühmaga suhtlemisel tuleks eeskätt silmas pidada nende mõju uue kapseldunud põlvkonna kasvulavana, st keskenduda sellele, kuidas kommuniqueerida noortega, kelle (vana)vanemad kuuluvad antud sihtrühma.

MEEDIATARBIMINE, INFORMEERITUS, INFO HANKIMINE

Ehkki venekeelne elanikkond tervikuna jälgib pidevalt Venemaa telekanaleid, **ei tähenda see, et venekeelse elanikkonna informuums oleks ühtne ja Venemaa-keskne.** Vastupidi, tänu suurenenud eesti keele kasutamisele meedia jälgimisel ja ka rohketele võimalustele tarbida venekeelses versioonis või venekeelsete subtiitritega varustatud globaalseid telekanaleid, on **Eesti venekeelse elanikkonna informuums eestlaste omast isegi tunduvalt mitmekesisem.**

Küllaltki suur hulk venekeelsest elanikkonnast, erinevate uuringute andmeil **20–30%, osaleb regulaarselt ka eestikeelses informuums, mida tuleks palju rohkem arvesse võtta eesti meediakanalite, eriti ERR-i tegevuses** ning ka eestikeelses Internetis. Samas jälgib vaid väike osa eestikeelsest auditooriumist ka venekeelset meediat, sh Internetis avaldatavaid seisukohti. Üldiselt on suurenenud mõlemapoolne tähelepanu vastastikuste hoiakute suhtes ning just paremini lõimunud ja eesti keelt valdav osa teistest rahvustest kurdab rohkem rahvuskonfliktide esinemise üle. Lõimumise seisukohalt on eriti oluline arvestada, et nii **eestikeelses kui ka venekeelses meedias kohati esinev eelarvamuslik, solvav ja ülbe suhtumine teistesse rahvustesse võimendab muljet rahvustevaheliste konfliktide teravusest Eestis, samas kui meediavälistes kontaktides neid konflikte sellisel määral ei esine.** Sellele peaks senisest rohkem tähelepanu pöörama ka **ajakirjanduse eetika ja iseregulatsiooniga tegelevad institutsioonid.** Nende poolt tuleks **algatada sõltumatu meediamonitooring**, mis hoiaks tähelepanu all nii eesti- kui ka venekeelse ajakirjanduse, sh jälgiks internetiportaalide sisu vastavust rahvusliku vaenu õhutamise ja teisi rahvusi halvustavate stereotüüpide vältimise põhimõttele.

Võrreldes 2008. aasta Integratsiooni monitooringuga on mõnevõrra tõusnud kodukohas, Eestis ja Euroopa Liidus toimuvast hästi informeeritute osakaal teistest rahvustest inimeste hulgas. Selle üheks põhjuseks ongi nähtavasti eestikeelsete meediakanalite aktiivsem jälgimine. Samuti on Eesti venekeelne meedia, eriti **Raadio 4** suurele osale eesti keelt vähem oskavale või täiesti umbkeelsele auditooriumile oluliseks infoallikaks. Arvestades, et kaks kolmandikku venekeelsest kesk- ja vanemaalisest elanikkonnast ja siiski ka ligi kolmandik noortest ei suuda eestikeelseid infokanaleid jälgida, on Eesti riigi toimimise ja usaldamise seisukohalt **jätakuvalt oluline toetada igapäevast praktilist infot**, sh seadusandlust ja inimeste argielu puudutavaid, tervise ja turvalisusega seotud teateid, kultuurisündmusi, kodanikuühenduste tegevust kajastavat teavet **usaldusväärset edastavate infokanalite, sh venekeelsete internetiportaalide tegevust.** See on eriti oluline, arvestades Eesti lõimumisprotsesse kahjustava **Venemaa kaasmaalaste poliitika fookust venekeelse elanikkonna mõjutamisele.**

Temaatilistelt eelistustelt on esikohal loomulikult kohalikud uudised. Kuid kõige enam tunnevad nii eestlased kui ka mitte-eestlased, eriti vanemad inimesed puudust loodussaadetest. Eesti kauneid paiku, reisimis- ja matkamisvõimalusi tutvustavaid saateid on televisioonis tõesti väga vähe, see on oluline kasutamata potentsiaal ka lõimumise seisukohalt.

Hoiakud vene ja eesti arvamusliidrite sagedasema esinemise suhtes vastavalt eesti ja vene meedias on suhteliselt positiivsed, samuti ka hoiakud pikema venekeelse infotainment'i, filmi- ja meelelahutusprogrammi käivitamise suhtes nädalavahetusel ETV2-s. Samas leiab aga täismahulise venekeelse telekanali tekitamine küll venekeelse elanikkonna enamuse toetust, kuid paljude eestlaste hulgas (53%) vastuseisu. Selle käikulaskmine nõuaks seega lisaks soodsamatele majanduslikele oludele ka tõsist selgitustööd.

Eestikeelseid saateid ETV2-s venekeelsele vaatajale tõlkides on eelistatav kasutada subtiitrid – venekeelsete vaatajate seas toetavad seda varianti küll vaid pooled (teised eelistaksid sünkroontõlget), aga eestlasi sünkroontõlge häiriks (subtiitrid mitte).

Venekeelset elanikkonda tuleks ERR-i, eriti ETV tegevuses vaadelda erinevatest sihtrühmadest koosnevana. Meediatarbimise klasteranalüüsi võrdlemine lõimklastrites kirjeldatud sihtrühmadega võimaldab eristada kolme-nelja suurt auditooriumitüüpi. Kõigepealt tuleb esile tõsta omaette suure rühmana (umbes kolmandik kogu vene elanikkonnast) **eestikeelseid meediakanaleid aktiivselt kasutavaid**, oluliseks pidavaid ja usaldavaid inimesi, kelle hulgas pooled on noored tallinlased, kolmandik juhid ja spetsialistid (60–70% valdavad hästi eesti keelt). Olenevalt positiivsemast või kriitilisemast häälestusest kuulub see auditoorium kas edukalt kohanenud klastrisse A või protestimeelsesesse klastrisse C. Enamik nendest osaleb küllalt järjekindlalt eesti meediaruumis. Seejuures on peaaegu pooled nendest (oletuslikult 10–15% kogu venekeelsest elanikkonnast) sedavõrd eestistunud, et eelistavad Eesti kohta info saamiseks eestikeelset meediat nii kohalikule venekeelsele kui ka Venemaa meediale.

Äärmiselt oluline oleks saavutada selle **aktiivse eesti keeles vabalt suhtleva rühma nähtavam osalus eesti meediaruumis** mitte ainult auditooriumina, vaid ka kõigil ühiskondlikult olulistel teemadel esinejate, autorite ja tegelastena. Seejuures tuleb arvestada, et nende sageli Eesti ühiskonnas toimuva suhtes eestlastest kriitilisema hoiakuga arutlejate aktiivsem kaasamine (küsitluse andmeil on ligikaudu viiendik sellest sihtrühmast osalenud mitmesugustes protestiaktisioonides nii Internetis kui ka mujal) nõuaks erinevate mõtteviiside ja vaadetega inimeste mõttevahetuse suunamisel ka saatejuhtidelt suuremat meisterlikkust. **Aus ja terav debatt, venekeelse elanikkonna arvamuste kaasamine mõttevahetusse** muudaks need saated dünaamilisemaks ja nii **eesti kui ka vene kultuuritaustaga auditooriumile kaasakiskuvaks**. See aitaks oluliselt lähemale liikuda ühise eestikeelse avaliku sfääri kujunemisele, mis ongi ühiskondlik-poliitilise lõimumise oluliseks eesmärgiks.

Eelnevale vastandlik auditooriumi tüüp ühendab **Eesti-huvilisi vanemaid inimesi Ida-Virumaalt ja Tallinnast** (umbes viiendik kogu venekeelsest elanikkonnast), kellest suur osa eesti keelt hästi ei valda, mistõttu nende osalus eestikeelses meediaruumis on üsna vähe. Tüübi eripäraks on suur huvi Eesti arengu erinevate aspektide vastu ja soov, et meedia osa eestlaste ja mitte-eestlaste integratsioonis oleks suurem (lõimklastrid B ja D). Selle rühma põhiliseks infoallikaks on Raadio 4, samuti jälgivad nad aktiivselt kohalikku venekeelset ajakirjandust. Selle, **Eesti suhtes positiivselt häälestatud** venekeelse auditooriumi osa **sihiteadlik arvestamine ERRI venekeelsetes saadetes** nii **kuulajate-vaatajatena kui ka esinejatena** on oluline vastastikust usaldust ja mõistmist kujundav tegur eesti keelt mitteoskava vanema generatsiooni suhtumisel Eesti riiki, aidates seega oluliselt kaasa Eesti ühiskonna paremale lõimumisele.

Kolmanda sihtrühmana tuleks käsitleda valdavalt **Venemaa meediakanalitele orienteeritud** (osalt lõimklaster D, valdavalt E), suures osas **töölolistest** koosnevat viiendikku venekeelsest elanikkonnast, enamjaolt **Ida-Virumaalt**, kelle eesti keele oskus on vähe ja huvi Eesti elu vastu nullilähedane. Teistest rühmadest kõige vähem usaldavad selle rühma esindajad Eesti riiklikke institutsioone. Kuid sellegi rühma jaoks on **olulised ja usaldusväärsed ka Eesti venekeelsed kanalid**. Igapäevaste olude ja probleemide vähem politiseeritud Eesti venelaste argielu kajastav käsitlus ETV venekeelses teleprogrammis pakuks huvi arvatavasti nii eelmisele kui ka sellele rahvusrühmale.

Uusimmigrandid on enda väitel küll huvitatud ja avatud ühiskonnas toimuva suhtes, kuid see ei ilmne eriti nende reaalsest käitumisest. Nad väidavad, et tunnevad huvi Eesti teatri, televisiooni ja uudiste vastu, ent selle mõistmiseks on oluline hea keeleoskus. Eesti uudiste jälgimine pole pidev harjumus, pigem keeleõppeprojekt. Igapäevast informatsiooni saadakse pigem rahvusvaheliste infokanalite või oma emakeelsete infoallikate kaudu. Kultuuriüritustel uusimmigrandid eriti sageli ei osale – info kättesaamatuse või puudumise tõttu ning jällegi puuduliku keeleoskuse tõttu, samuti puudub julgus ja pealehakkamine. Parimad viisid uusimmigrantidele infot jagada on kohad, kus nad rohkem liiguvad: riigi- ja ametiasutused, MISA kohanemiskursused, kogudused, ühendused. Üheks tähtsamaks oskuseks, mida kohanemisprogrammi käigus omandada, on oskus iseseisvalt eestikeelsest internetist informatsiooni leida ja ise seda sisestada. Samuti on oluline info ühiskonna eri valdkondades toimimisest ning seadustest, oskused argielus toime tulla (poes, juuksuris, pangas, töövestlusel, ametiasutustes suheldes), toime tulla ja abi leida nii töökoha otsingul, eraettevõtte asutamisel, kinnisvara soetamisel kui ka sotsiaal- ja õigusabiküsimustes.

Rahvustevahelised kontaktid, valmisolek kontaktideks ning hoiakuid liigipääsu suhtes poliitikatele

Eestlaste hoiakud venekeelse elanikkonna kaasamise suhtes on muutunud positiivsemaks ning uued allpoliitika peaksid seda arengut toetama ja võimendama. Oluline on osalusvõimaluste **depolitisatsioon** – näiteks **spordi ja meelelahutuse valdkonnas, teaduses, kultuuris või ettevõtluses edukad vene taustaga inimesed positiivsete rollimudelite pakkujana**. Selliste edulugude sagenenud avaldamine eestikeelses meedias väärrib kindlasti tunnustust.

Positiivne areng on ka **teiste rahvuste hulgas ebavõrdse kohtlemise tajumise vähenemine**. Samas on oluline tähele panna, et **ebavõrdsuse taju on suurim kõrgema hariduse ning parema eesti keele oskusega inimeste hulgas, kes jälgivad ka eestikeelset meediat ning kellel on ka ühtlasi eestlastest kõrgemad ootused riigi ja isikliku edu suhtes** (rühmad A ja C) – st n-ö tugevalt integreerunud isikute puhul, kel on õigustatud teravdatud ootus kohtlemisele võrdväärse partnerina.

Rahvustevaheliste kontaktide osas aga selget trendi välja tuua ei saa. Endiselt domineerivad instrumentaalsed kontaktid (avalikus sfääris, koolis, tööl), samal ajal kui isiklikud suhtlusvõrgustikud on valdavalt oma rahvuse kesksed. Siiski võib välja tuua, et kontaktid õpingute- või töökohas on oluliseks eelduseks kontaktideks ka personaalses sfääris (oluliselt rohkem kui vaba aja sfääris), mida küll ei toeta keelepõhiselt eristatud kool ning tööturg. Avalikel üritustel osalevad märkimisväärselt sagedamini eestlased. sektori organisatsioonide ning kolmanda sektori ürituste puhul tuleks senisest suuremat tähelepanu pöörata ka venekeelsele teavitusele (vt ka soovitusi kodanikuühiskonna osas ülalpool). Keele valik ise edastab sõnumit, et üritus on mõeldud kõigile ühiskonnaliikmetele, mitte üksnes eestlastele.

Edukalt lõimunud (A-klaster) iseloomustab teravdatud ootus olla kaasatud kui võrdne partner. Rahvustevahelise konflikti taju on seetõttu suurem kui teistes rühmades – tundlik etnotsentrilisuse suhtes eestikeelses suhtluses ja meedias. Vaja oleks eestlastepoolset (sh meedias) suuremat kultuurilist tundlikkust, arvestamist „teise“ olemasoluga, „meie“ hulka arvamist. Seda rühma ei tohi **tõrjuda ja solvata „vaenuliku venelase“ stereotüüpide kasutamise või lõimumisprotsessi objektina kohtlemisega.**

Venekeelne patrioot (B-klaster). Neile on iseloomulik tagasihoidlikum eesti keele oskus, samas keskmisest kõrgem suhtlustihedus eestlastega, kõrge institutsioonide usaldus, madalam rahvustevaheliste konfliktide tunnetamine. Samas on neil kõige rohkem kokkupuuteid ebavõrdse kohtlemisega (keeleskuse pinnal). **Oluline on lojaalsuse mittevõrdsustamine keeleskusega, ka venekeelse osaluse tunnustamine.** Neile tuleks luua võimalusi suuremaks kaasamiseks eestikeelses keskkonda **läbi erialaste ja huvialaste suhtlusvõrgustike.**

Eestikeelne kriitiline (C-klaster). Seda rühma iseloomustab kõrge rahvustevaheliste konfliktide ja ebavõrdse kohtlemise kogemus (mitte niivõrd isiklik, kuivõrd vahendatud). Võrreldes teiste rühmadega on neil kõige vähem igapäevaseid kontakte eestlastega ning eestlaste suhtlusvõrgustikes (20%-l ei ole ühtegi tuttavat), samas oskavad nad eesti keelt üsna hästi. Keeleliselt lõimunud, kriitilisi noori ei tohi eemale tõugata aprioorse kahtlustamise ja umbusuga. Oluline on toetada tegevusi ja ühendusi, mis tihendavad suhtlust **eestlastest eakaaslastega**, leiavad kokkupuutepunkte huvide, **ühise eesmärgi kaudu**, anda **eneseteostusvõimalusi läbi meeskonnatöö.** Kommunikatsioonil noortega tuleks tutvustada Eesti võimalusi teiste riikidega võrreldes, arutada probleeme avameelselt, kriitiliselt läbi diskussiooni, mitte läbi normatiivse või turundusliku retoorika.

Vähe lõimunud (D-klaster). Selle sihtrühma liikmetel on kõige enam kontakte eestlastega **töökohal**, seega on ka oluline töökoha kui ressursi ärakasutamine lõimumise suurendamiseks, sh kontaktide kasvatamiseks.

Lõimumata (E-klaster). See rühm on kogenud kokkupõrkeid rahvuslikul pinnal kõige enam (10%, võrreldes kõikide klasterite keskmise 7%-ga), mis võib olla seotud üldise võõrandumise ning tõrjutuse tundega (mis tuleneb töötusest, madala haridustaseme ja nõrga eesti keele oskusega seotud perspektiivtunde tunnetusest tööturul). Selle rühma puhul peaks esimeseks sammuks olema sotsiaalse turvalisuse kasvatamine, ühiskonnaga sidustatuse suurendamine, eeskätt klasterisse kuuluvate noorte puhul, et vältida võõrandumise taastootmist.

Suhtumine uusimmigrantidesse on ühelt poolt paratamatust möönev – elanikkond vananeb ja Eesti on avatud ühiskond, kuhu võib tulla erinevaid inimesi erinevatest maailmapaikadest. Teiselt poolt tunnistatakse, et Eestis on juba niigi piisavalt teistest rahvustest inimesi ja ei tunta erilist kohustust neid veel vastu võtta. Suhtumine uusimmigrantidesse on positiivsem noorte seas, seda saab võimendada ka läbi hariduse – multikultuuriline õpe koolides, tolerantsuse ja avatuse rõhutamine. Uusimmigrandid ise ei tunneta diskrimineerimist ei tööandjate ega kaaskodanike poolt.

Lõimumisprotsessi arengustsenaariumid

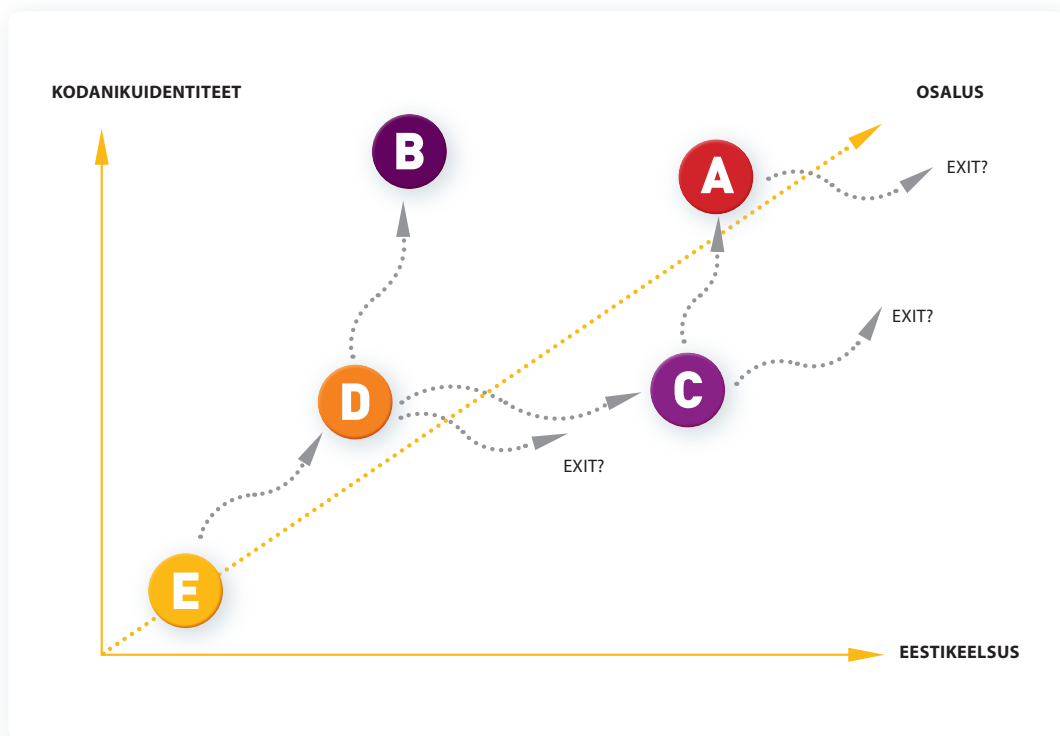
Käesoleva Integratsiooni monitooringu põhijäreldus on see, et senine lõimumispoliitika, mis oli suunatud „venekeelsele elanikkonnale“ või „määratlemata kodakondsusega isikutele“ kui sotsiaalselt umbmäärastele riikliku poliitika objektidele, peaks asenduma erinevate sihtrühmade lõimumistaset ja nende konkreetsetest probleemidest lähtuvaid eesmärke arvestava lõimumisprotsessiga. Selline protsess peaks olema strateegiliselt koordineeritud, kuid iga sihtrühma jaoks spetsiifilistele valdkondadele ja eesmärkidele fokuseeritud ning muid rahvusrühmi kaasav.. Selle protsessi subjektideks on ühelt poolt erinevad teistest rahvustest elanikkonna esindajad (keda

iseloostatakse analüütiliste „lõimklaste“ alusel), teiselt poolt riiklikud institutsioonid ja kolmanda osapoolena kodanikuühiskond ja muud avalikus elus tegutsevad institutsioonid ja ühendused (sh erakonnad, tööturu partnerid, kohalikud omavalitsused jm).

Juuresoleval joonisel on kujutatud võimalikud muutused ja üleminekud, mis eduka lõimumispoliitika tulemusel võivad toimuda kolmedimensioonilises lõimumisruumis, mille üheks teljeks on poliitiline ja õiguslik enesemääratlus ning kodanikuidentiteedi areng, teiseks subjektiivne aktiivsus ja sotsiaalne kapital (suhtlusvõrgustik, usaldus ja osalemine) ning kolmandaks teljeks kultuurilised pädevused, keeleoskus, haritus ja etnokultuuriline identiteet.

Positiivsete muutuste korral võib kodanikuidentiteedi tugevnemine viia protestimeelsest C-klassist edukasse A-klassist. Suurem usaldus, kodakondsuse barjääri ületamine ning kodanikuühiskonda kaasamine võib tuua passiivse ja umbuskliku D-klasti esindaja aktiivsesse ja lojaalsesse B-klassist, suurenenud keeleoskus ja aktiivsuse tõus aga D-klassist C-klassist. E-klasti kapseldunud noorem osa aga võiks meedia ja toetava suhtlusvõrgustiku olemasolul liikuda Eestist huvitatumasse D-klassist ja sealt edasi. Loomulikult on ka võimalik pettumuse ja ebaõnnestumise korral vastupidine rada: tagasilangus aktiivsematest passiivsematesse ja enam võõrdunud klassistesse, samuti n-ö rajalt maha astumine näiteks väljarände kaudu.

Joonis 3. Lõimklaste arengu trajektoorid

Ülaltoodud joonis illustreerib vajadust määratleda igasuguste lõimumistegevuste kavandamisel sihtrühm ja talle kohased eesmärgid ning rollid lõimumisprotsessis. Ei ole realistlik oodata, et viie aasta jooksul õnnestub E- või D-klassist kuuluvaid vähese keeleoskusega inimesi muuta edukateks eestikeelse meedia eelistajateks, või kujundada ümber isepäine hea keeleoskusega, kuid vähese kodanikuidentiteediga C-klassist lojaalne ja heatahteline, aga piiratumate kultuuriliste pädevustega B-klaster.

Üldistades lõimumispoliitika seniseid arenguid ja õppetunde ning püüdes ette näha parimat viisi lõimumisprotsessi jätkamiseks ja tulemuslikuma lõimumispoliitika rakendamiseks pärast käesoleva lõimumiskava ammendumist 2013. aastal, saame teoreetiliselt välja tuua neli lõimumispoliitika teostamise stsenaariumi. Need stsenaariumid ei ole empiirilised kirjeldused, vaid pigem loogilised mudelid,

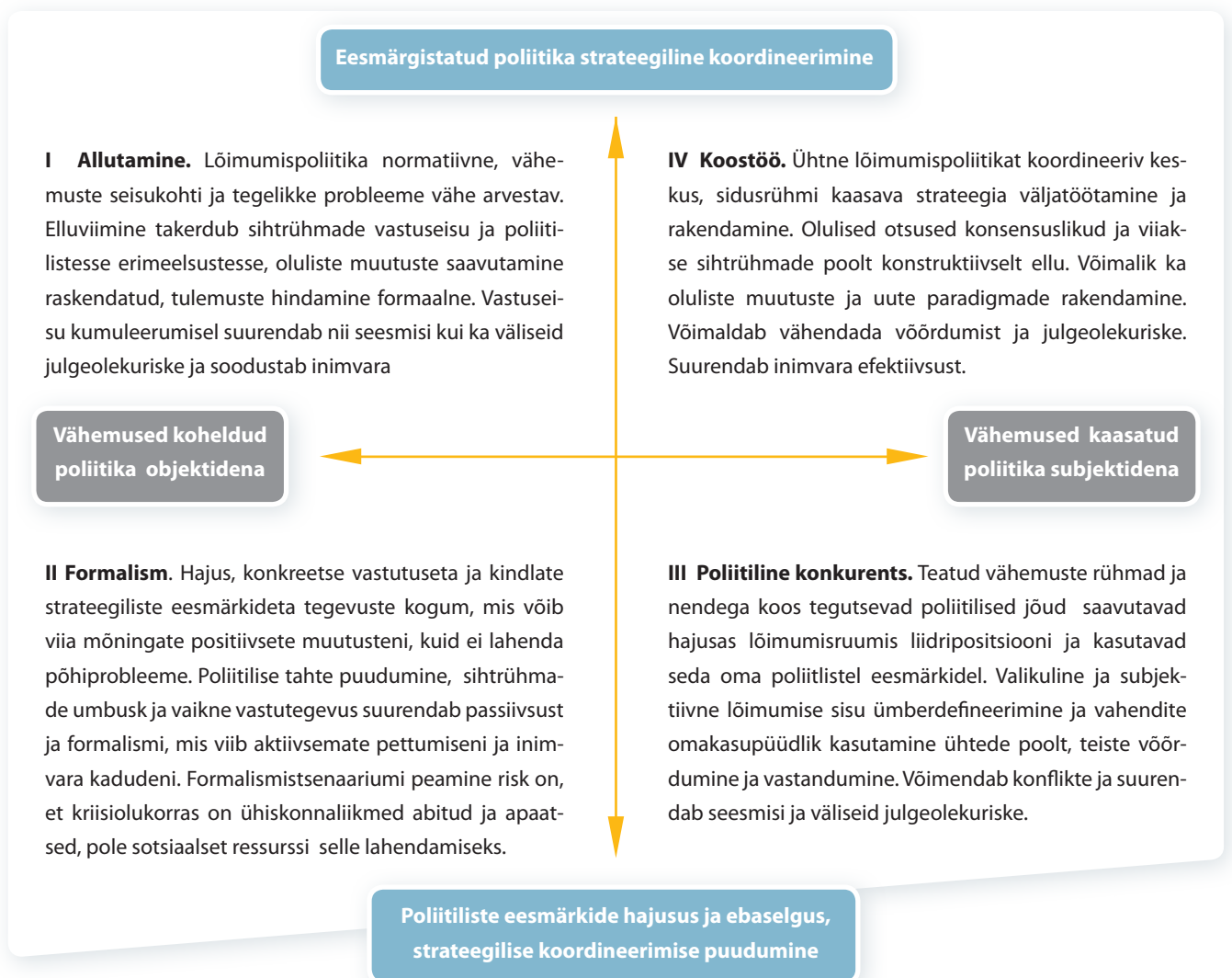
mille lähtekohaks on kaks keskset valikut: esiteks, valik lõimumispoliitika sihipärase strateegilise suunamise või siis sihipärase strateegilise juhtimiseta, pigem väliste ootustele kohandatud killustatud korralduse vahel ja teiseks, valik vähemuste endi positsiooni määratlemisel lõimumispoliitikas: kas nad on selle passiivsed objektid või aktiivsed, nii poliitika väljatöötamisse kui rakendamisse kaasatud subjektid. Need valikud on allpool kirjeldatud nelja stsenaariumit eristavateks telgedeks (vt joonis 4).

Vaadates tagasi esimese lõimumiskava (2000-2007) koostamisele eelnenud 90-ndate teise poole olukorrale, valisime seda iseloomustanud poliitika märksõnaks 'allutamine' (I stsenaarium, vt vasakpoolne ülemine väli joonisel 4). Äsja taastatud Eesti Vabariigis oli põhiprobleemiks mitte venekeelse elanikkonna sisuline lõimimine, vaid tema juriidilise staatuse ja sotsiaalse positsiooni reguleerimine, mida tehti selliste seadustega nagu kodakondsuseadus, välismaalaste seadus ja keeleseadus. Vaid väike osa venekeelsest elanikkonnast olid sünnijärgsed Eesti Vabariigi kodanikud. Kuna enamus venekeelsest elanikkonnast oli sõjajärgsed siserännanud, oli nende kodakondsuse määratlemine seotud nii juriidiliste, sise- ja välispoliitiliste kui kultuuriliste ja psühholoogiliste probleemidega. Lõimumisprotsessi lähtekohti selgitanud sotsiaalteadlased (vt Lauristin, Heidmets 2002) töid esile kahe keelelise kogukonna eraldatuse nii tööturul, avalikus ruumis kui igapäevasuhetes, sotsiaalmajandusliku ebavõrdsuse, vastastikuse umbusu ja häirituse kõrge nivoo, eestlaste enamuse soovimatuse aktsepteerida venekeelse elanikkonna suuremat osalust Eesti ühiskonna asjade otsustamises. Esimese lõimumiskava keskmes olid seetõttu ühelt poolt mittekodanike naturaliseerimine („õiguslik-poliitiline integratsioon“) ja sellega seoses keeleoskuse kui naturaliseerimise tingimuse edendamine („kultuuriline integratsioon“). Teisalt püüti saavutada eestlaste häirituse vähenemist ning positiivsema ja avatuma hoiaku kujunemist vähemuste kaasamise suhtes. Ehkki esimeses lõimumiskavas oli olemas ka sotsiaalmajandusliku lõimumise peatükk, oli selle koht kogu lõimumispoliitikas väga tagasihoidlik. Lõimumispoliitika subjektiks oli riik (keda esindas rahvastikuministri institutsioon), lõimumisprotsessi juhiti projektipõhise tegevusena, projektide käivitajaks, hindajaks ja kontrollijaks sai riigi osalusel loodud ja juhitud 'Mitte-eestlaste integratsiooni sihtasutus'.

Projektipõhisust süvendas Euroopa Liiduga liitumise eelse ja järgse poliitika sidumine väliste „euronõuete“ täitmisele suunatud meetmete pakettidega, mis ühelt poolt küll kannustas aktiivsemalt tegelema lõimimisprobleemi teatud aspektidega (määratlemata kodakondsusega isikute arvu vähendamine, keeluskusnõuete kohandamine EL normidega), kuid samas võimaldas jätta tahaplaanile mitmed sisulised probleemid, nagu sotsiaalse sidususe suurendamine, kodanikukasvatuse ja kultuuridevahelise dialoogi edendamine jm. Kujunes II stsenaarium, mida iseloomustab formaalselt fikseeritud konkreetsete valdkondlike meetmete rohkus, kuid sisulise strateegilise koordineerimise puudumine. Rahvastikuministri institutsioonil ei olnud piisavalt ei volitusi ega ressursse, et erinevate valdkondade vahelist koordineerimist tagada. Lõimumispoliitika killustatust süvendas vastuolu riikliku ja omavalitsuste tasandi poliitika põhimõtete vahel Tallinnas ja Ida-Virumaal. Samas ei olnud ka vähemuse enda seest kujunenud tugevat partnerina kaasatavat kodanikuühiskonda, küll aga tekkis rühmi ja institutsioone, mis võimendasid protestimeeleolusid lõimumispoliitika kui sellise vastu. EL-ga ühinemise protsess soodustas Eesti ühiskonnas nn liberaalset konsensust, mis toetas konkurentsuhete levikut kõigisse valdkondadesse.

Sealhulgas lõimimispoliitikas leidis toetust nn liberaalne lõimimismudel, mis jättis vastutuse ühiskonnas toimetuleku, sh keelelise adapteerumise ja poliitilise integreerumise eest eeskätt indiviidile endale.

Joonis 4. Lõimumispoliitika stsenaariumid

Võibki väita, et poliitilise tahte ning sellest tuleneva sihikindluse puudumine on vähendanud seniste lõimumiskavade efektiivsust ning muutunud nende elluviimise killustatuks. Liberaalse ja killustatud stsenaariumi tagajärjeks on nii praeguses kui eelmisteski monitooringutes esile toodud kihistumistendents: parema keeleoskusega, jõukamast ja aktiivsemast venekeelse elanikkonna osast on kujunenud edukad kodanikud. Vähem jõukatest või vähem aktiivsetest on aga saamas tõrjutud ja riigist võõrdunud määratlemata kodakondsusega rühm, kusjuures rühmade vaheline lõhe pole vähenenud, vaid pigem süvenenud. Naturaliseerunud kodanike ambitsioone ja tõrjutute protesti ning pettumuse meeleolusid on aga kerge muuta poliitiliseks kapitaliks, seetõttu on viimaste aastate hajusa ja formaalse riikliku lõimumispoliitika täiendusena kohalikul tasemel hoogustunud „Konkurentsi“-stsenaarium (III stsenaarium joonisel 4), mille eredaid näiteid on märgata Tallinnas ja Ida-Virumaal.

Hästi lõimunud ühiskond suudab paremini tagada sisemist stabiilsust ja selle kaudu suuremat turvalisust oma liikmetele. Ka vastupidi - rahulolematut ja protestimeelset vähemust iseloomustab suurem vastuvõtlikkus ka Eesti riigi suhtes vaenuliku poliitika viljelejate ideedele. Seetõttu on oluline näha nimetatud kolme stsenaariumi puhul tekkivaid julgeolekuriske.

Kuna kõige enam loovad soodumust konfliktsetele lahendustele pettumistest tõusvad protestimeeleolud (mida efektiivne lõimumispoliitika peaks suutma kas vältida või leevendada), osutagem kahele rühmale, kelle ootusi ja ambitsioone senine lõimumispoliitika ei ole täitnud. Esimene rühm on 80-ndatel, enne iseseisvuse taastamist ellu astunud nõukogudeaegse venekeelse haridusega noored spetsialistid, kelle karjäärivõimalusi ja tulevikuperspektiive tugevasti kärpsid välismaalaste seadus ning keele- ja kodakondsuspoliitika ja kes osutusid siirdeühiskonnas oma karjäärirajalt kõrvale lükatud kaotajateks, kontrastina eakaaslastest eestlaste 'võitjate' põlv-

konnale. Nad on Eesti riigi ja lõimimispoliitika suhtes üsna umbusklikult ja kriitiliselt häälestatud. See põlvkond on tänaseks eas 45+ ning moodustab olulise osa praeguste koolinoorte vanematest ja õpetajatest.

Teine rühm on kujunemas noortest, kes, olles lõpetanud Eesti Vabariigis kooli ja omandanud nii keele kui kodakondsuse, on kohanud pettumisi ja tõrkeid oma ebarealistlikult kõrgete ootuste tõttu või puutudes kokku tõrjuva ja usaldamatu hoiakuga tööturul, ametiasutustes, poliitilises kõnepruugis ja eestikeelses meedias. Milliste tagajärgedeni võib sellise 'isesüttiva' pinnase olemasolul viia pahatahtlik emotsioonidega manipuleerimine, annab aimu „pronksiöö“ kogemus.

Neid probleeme on aidanud süvendada lõimumisteemat ära kasutatav poliitiline konkurents erakondade vahel. Konkurentsistsenaariumi jätkumine eriti Tallinnas ja Ida-Virumaal häälestab negatiivselt avalikkust ning nõrgendab riigi suutlikkust viia ellu proaktiivset kaasavat lõimimispoliitikat ja ette võtta olulisi riske vähendavaid ja usaldust võitvaid samme.

Kaasava poliitika kujundamiseks sobib IV stsenaarium „Koostöö“ (vt joonis 4). Käesoleva monitooringu tulemused näitavad, et selle stsenaariumi käivitamiseks on Eesti ühiskonnas praegu rohkem eeldusi kui seda teadvustati eelmise lõimumiskava kokkupanemise ajal.

Esiteks, on tugevnenud ja kinnistunud on eestlaste toetus venekeelse elanikkonna esindajate suuremale kaasamisele Eesti ühiskonna ja majanduse juhtimisse. Teiseks, rohkem kui kolmandik venekeelsest elanikkonnast on Eesti ühiskonnas hästi toime tulevad, aktiivsed ja tugeva kodanikuidenditeediga inimesed, kellest enam ei saa rääkida kui lõimimispoliitika sihtrühmast. Samas ei tunnetata nad end veel ka piisavalt Eesti riigi partneritena selle poliitika kavandamisel ja elluviimisel. Kolmandaks tõdeme, et viiendik Riigikogu valijaskonnast on teistest rahvustest inimesed. Nad on väärt seda, et erakonnad pakuksid neile väärikaid võimalusi osalemiseks Eesti poliitikas.. Milline võiks ka olla koostööstsenaariumi konkreetne sisu, on tema ellukutsumise tingimuseks üksmeelse ja selge riikliku tahte väljendamine.

LISA 1.

LÕIMKLASTRITE LOOMISEL KASUTATUD KOONDINDEKSITE KIRJELDUS

1. Indeks „kodanikuidenditeet“ on liidetud järgmised üksik- ja koondtunnused:

- EV kodakondsuse omamine;
- viimastest valimistest osavõtt (2009. a kohalikud valimised, 2009. a Europarlamendi valimised, 2011. a Riigikogu valimised);
- nõustumine väitega „Asjade käik riigis sõltub rahva valikutest, st ka minust ja minusugustest“;
- nõustumine väidetega „Eesti kodakondsus omandatakse, et osaleda Eesti ühiskonnas ja poliitikas“ ja „Eesti kodakondsus omandatakse, et väljendada ühtekuuluvust Eestiga“;
- Eesti kodakondsuses soovimine oma pere liikmele;
- Enese pidamine põhiseaduse mõttes eesti rahva hulka kuuluvaks;
- Eesti nimetamine ainsa kodumaana.

2. Indeks „eestikeelsus“ on liidetud järgmised üksik- ja koondtunnused:

- eesti keele oskuse hinnang;
- eestikeelne suhtlus eestlastega;
- eesti keele hoidmine suhtluses eestlastega;
- eestikeelse meedia olulisus infoallikana.

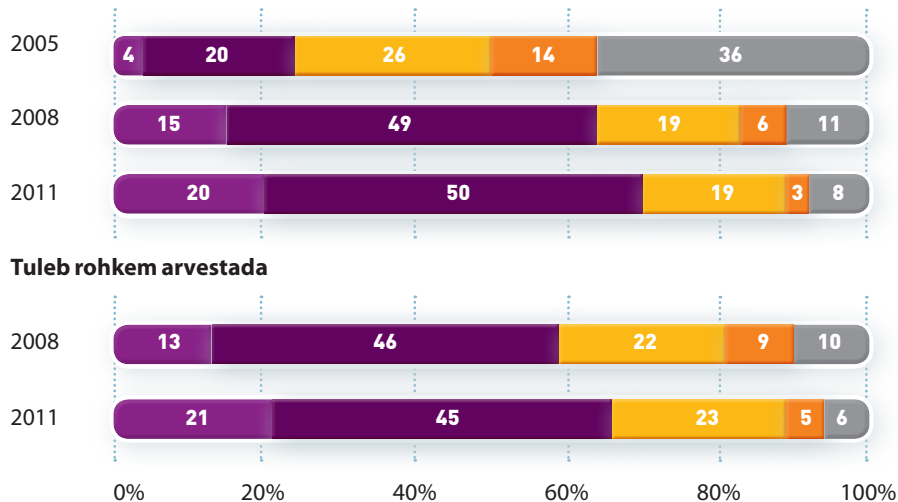
3. Indeks „osalus“ on liidetud järgmised üksik- ja koondtunnused:

- usaldus Eesti riigi institutsioonide vastu;
- huvi Eesti sisepoliitika vastu;
- poliitiline aktiivsus väljaspool valimisi;
- enese tundmine pädevana poliitikas osalemiseks;
- osalemine kodanikeühendustes;
- osalemine kultuuri ja spordi suurüritustel.

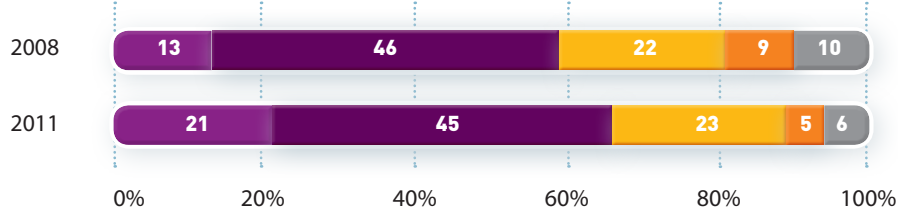
LISA 2.

Joonis 1. Eestlaste hinnangud väidetele teistest rahvustest inimeste osaluse kohta

Kaasamine on kasulik

Tuleb rohkem arvestada

VÄIDE 1.

- A - Mitte-eestlaste kaasamine Eesti majanduse ja riigi juhtimisse on Eestile kasulik;
 B - Mitte-eestlaste kaasamine Eesti majanduse ja riigi juhtimisse on Eestile kahjulik.

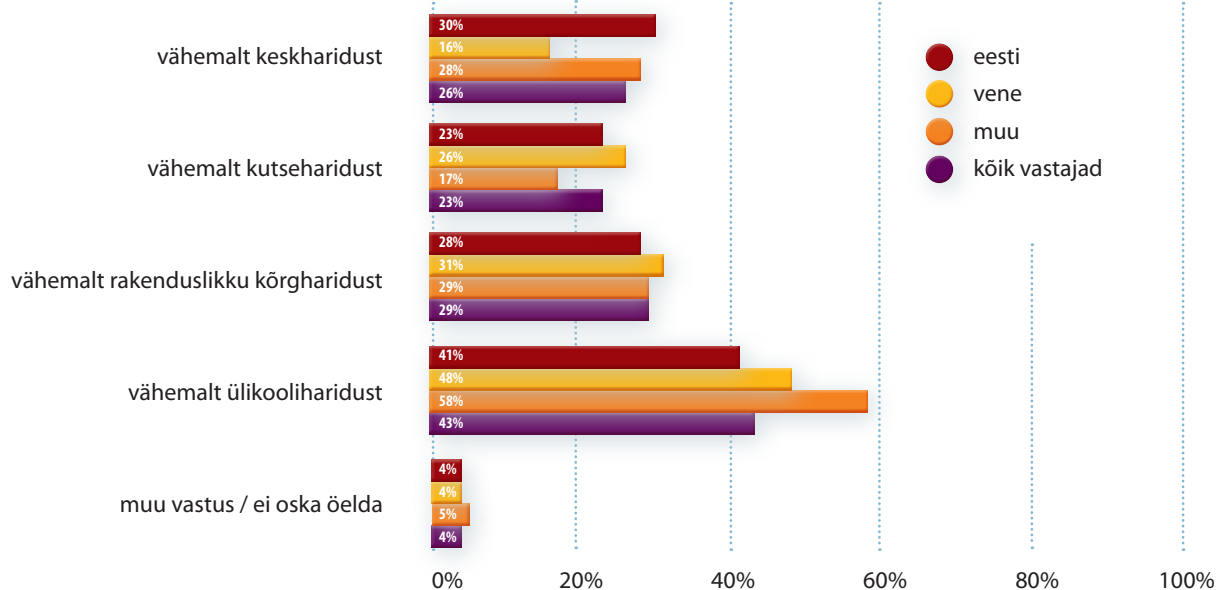
VÄIDE 2.

- A - Mitte-eestlaste arvamusi tuleks paremini tunda ja nendega senisest rohkem arvestada, sest nad on osa Eesti ühiskonnast;
 B - Mitte-eestlaste arvamustega ei peaks senisest rohkem arvestama, sest see tähendaks järeleandmist Venemaa survele.

- olen täiesti nõus väitega A
- olen pigem nõus väitega A
- olen pigem nõus väitega B
- olen täiesti nõus väitega B
- ei oska öelda

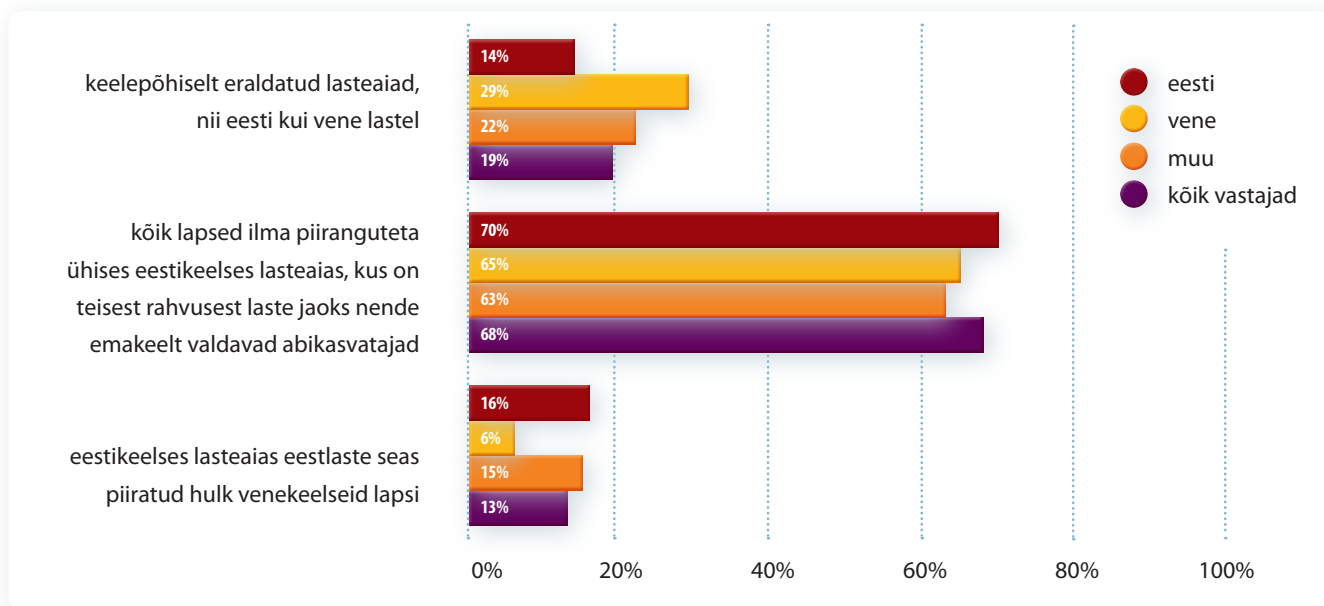
LISA 3.

Joonis 2. Endale või oma järglastele soovitud lõplik haridustase emakeele löikes

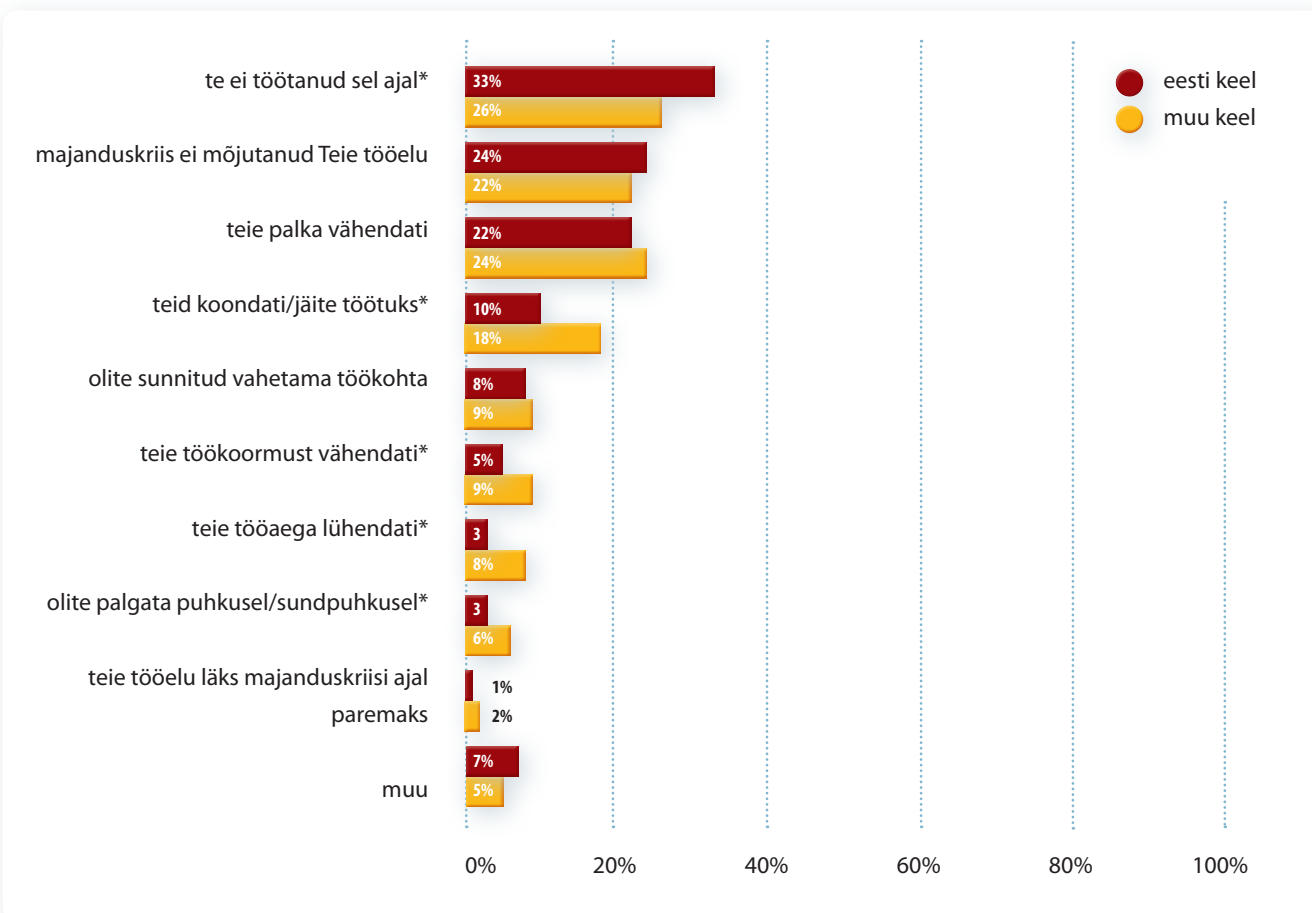
LISA 4.

Joonis 3. Lasteaiatüübi eelistused emakeele lõikes

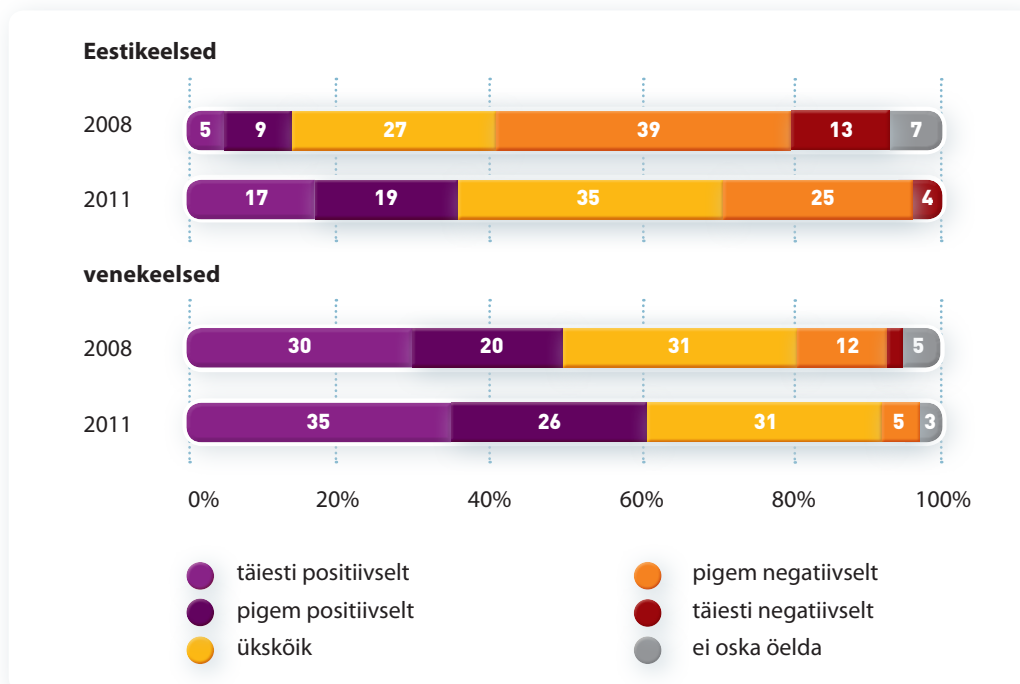
LISA 5.

Joonis 4. Vastused küsimusele „Millised järgnevatest sündmustest mõjutasid Teie tööd ja tööelu majanduskriisi ajal (2008–2010)?“, emakeele järgi, jah vastanute %

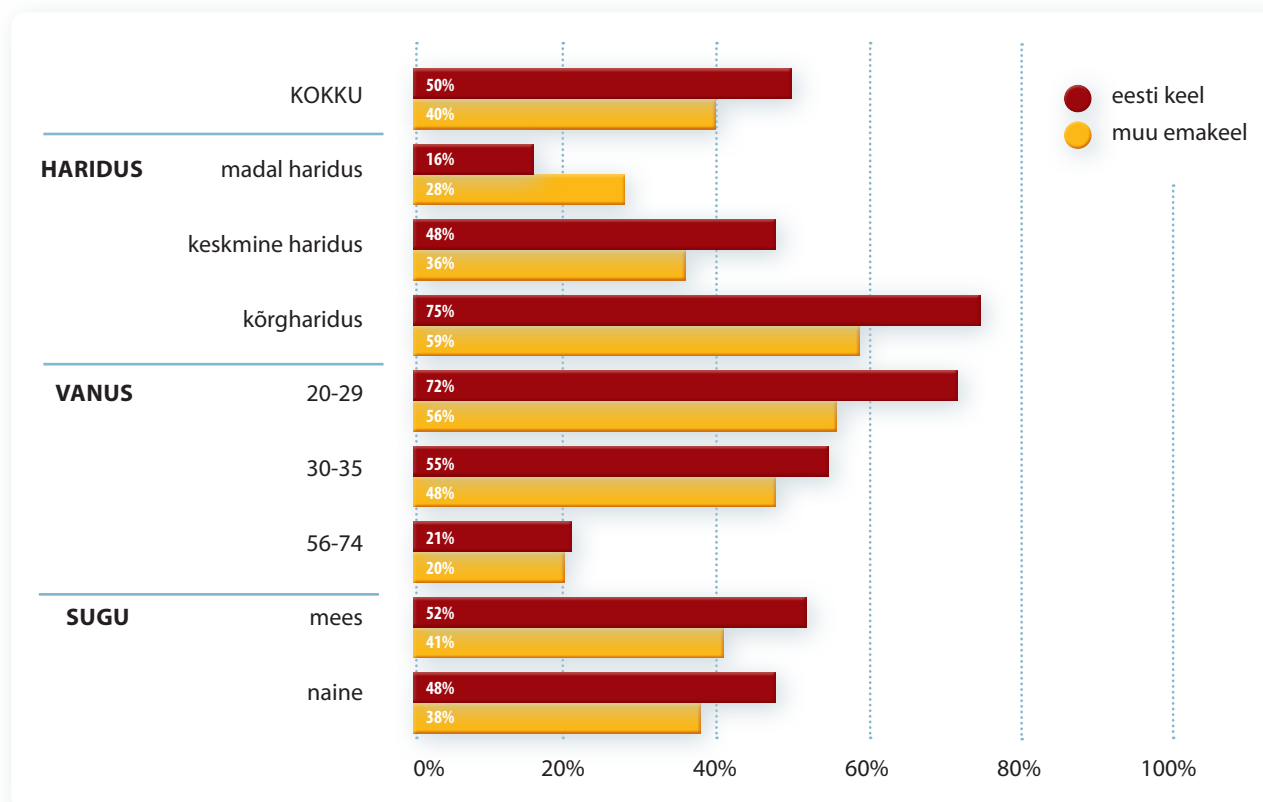
LISA 6.

Joonis 5. Suhtumine sellesse, kui tuleks töötada või õppida kollektiivis, kus enamik on venelased /eestlased, emakeele järgi

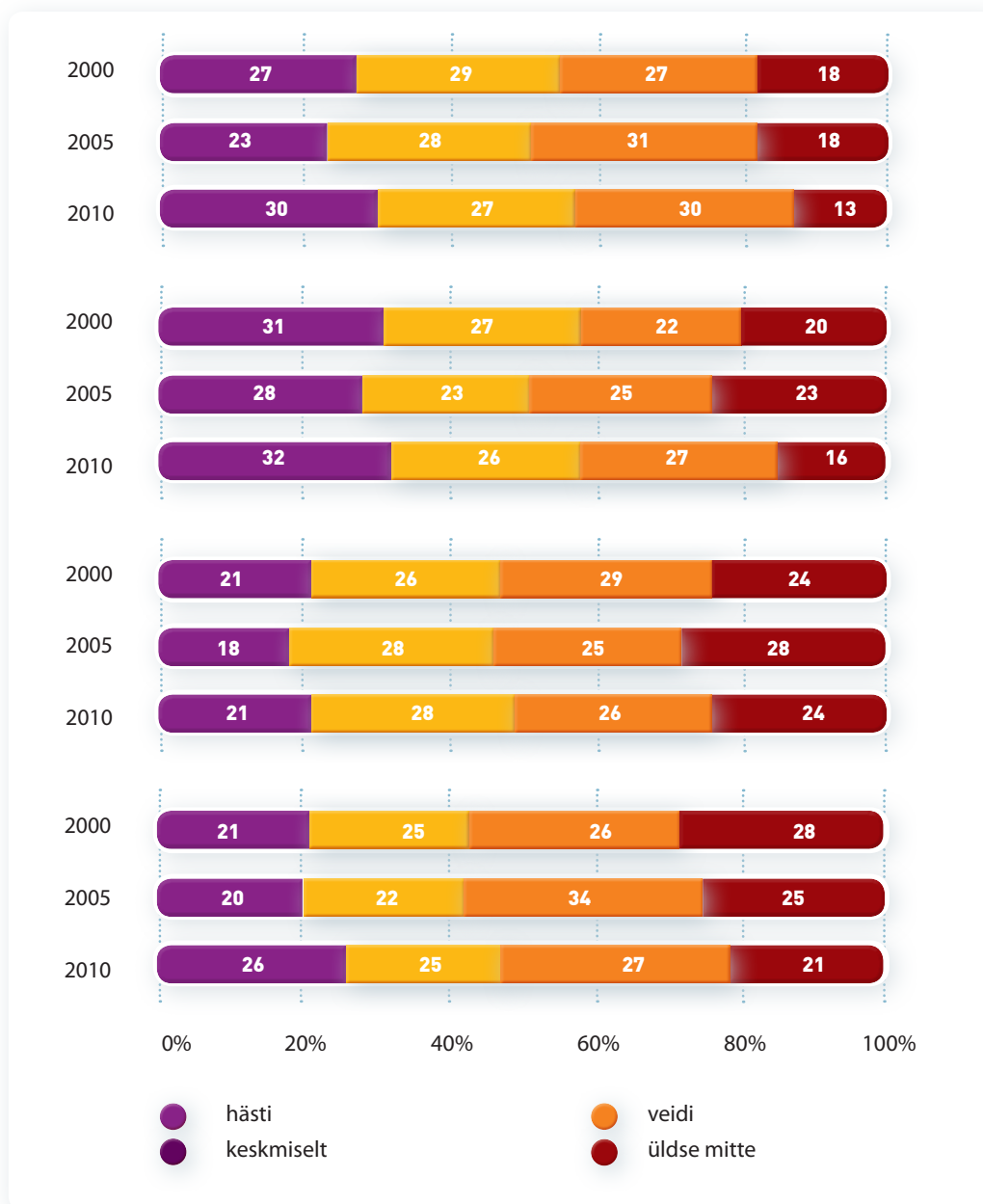
LISA 7.

Joonis 6. Kas Te olete viimase 12 kuu jooksul täiendanud oma erialaseid / tööalaseid oskusi ja teadmisi? Emakeele, hariduse, vanuse ja soo järgi

LISA 8.

Joonis 7. Hinnang eesti keele osaomakustele muu emakeelega elanike seas 2000–2010

LISA 9.

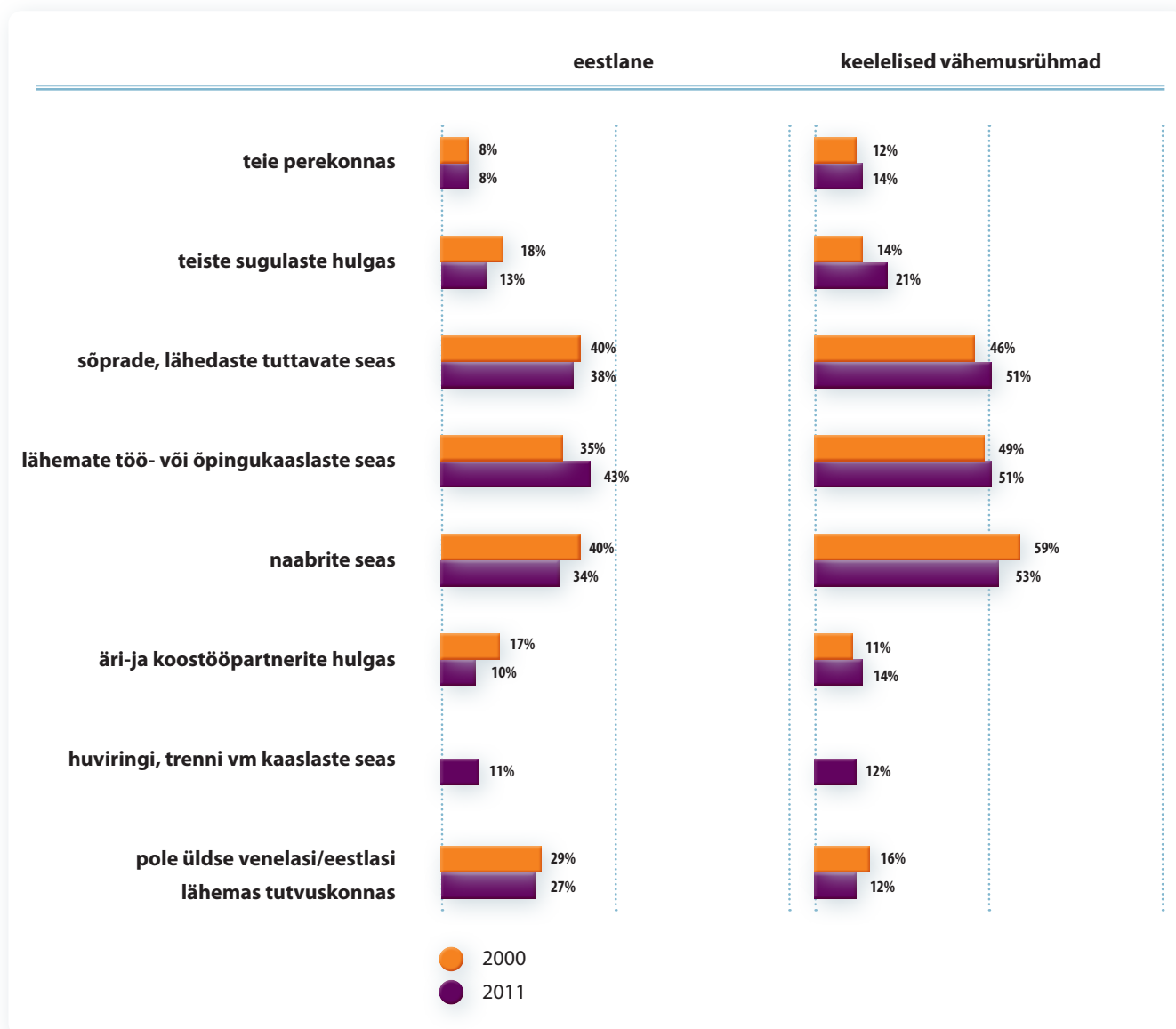
Joonis 8. Inglise, eesti ja vene keele enesehinnanguline oskus vanuserühmades: eestlased ja keelelised vähemused

(oma keeleoskust variandiga "valdan vabalt" või "saan aru, räägin, kirjutan" tähistanute osakaal vanuserühmas)

LISA 10.

Joonis 9. Teiste rahvuste olemasolu eestlaste tutvuskonnas; eestlaste olemasolu keeliste vähemusrühmade esindajate tutvuskonnas 2000 ja 2011

LISA 11.

Tabel 1. Kui hästi Te olete informeeritud ... ("Pigem hästi" + "Väga hästi" vastanute %)

	kõik vastajad	eestlased teised rahvused		vanus		
				15-29	30-54	55-74
... oma kodukohas toimuvast?	79	80	77	79	78	79
... Eestis toimuvast?	85	88	79	86	83	85
... Venemaal toimuvast?	40	27	63	21	44	40
... Euroopa Liidus toimuvast?	53	50	58	50	54	53

LISA 12.

Tabel 2. Vene ja muu emakeelega inimesed: Kas oskate eesti keelt piisavalt, et lugeda eestikeelseid ajalehti, jälgida eestikeelseid raadio- ja teleasaateid? (%)

	kõik vastajad	vanus				haridus	
		15–29	30–55	55–74	alla keskh.	kesk	kõrg
ei saa aru eestikeelsetest ajalehtedest ja saadetest	21	10	19	31	32	26	14
osaliselt saan aru	28	25	26	34	27	35	28
üldiselt saan aru	23	31	23	18	21	26	28
jah, saan kõigest aru	28	34	31	17	20	13	29

LISA 13.

Tabel 3. Vene ja muu emakeelega inimesed: Kujutage ette olukorda, kus kõigis meedia-kanalites toimub arutelu Eesti venekeelsete koolide olukorra ja edasise arengu üle. Kuivõrd Te usaldate seda, mida erinevates kanalites sellest räägitakse?

(pingerida vastuste "Üldiselt usaldan" + "usaldan täiesti" % põhjal)

	usaldavad	ei usalda	ei jälgi
	(üldiselt usaldan + usaldan täiesti)	(ei usalda üldse + eriti ei usalda) + eriti ei usalda)	
PBK	69	18	10
Eesti venekeelsed teleasaated	61	20	16
Eesti venekeelsed ajalehed	56	20	21
Raadio 4	54	14	29
teised Venemaa telekanalid peale pbk	53	30	13
Eesti venekeelsed uudisteportaalid	44	17	35
eestikeelsed teleasaated	36	12	49
Venemaa uudisteportaalid	32	29	35
eestikeelsed ajalehed	31	10	55
eestikeelsed portaalid	29	12	56
Venemaa ajalehed	28	25	44
Vikerraadio	19	6	69

LISA 14.

Tabel 4. Kuivõrd nõustute allpool esitatud väidetega? ("Olen täiesti nõus" vastanute %)

	kõik vastajad	eestlased	teised rahvused	vanus		
				15-29	30-55	55-74
Eesti riik peaks püüdma vähendada erinevust eestlaste ja mitteestlaste inforuumide vahel	42	36	53	34	46	45
eestikeelne meedia peaks rohkem rääkima mitteestlaste elust, nende probleemidest	29	22	43	22	29	45
Eesti venekeelne meedia peaks põhjalikumalt rääkima Eestis toimuvast, avama selle tagapõhja	49	47	51	45	52	54
eestikeelses meedias peaksid rohkem sõna saada siinsed mitteestlased	27	19	41	22	26	32
Eesti venekeelses meedias peaksid rohkem sõna saada eestlased	43	42	44	26	33	40

Poliitikauringute Keskus Praxis

Tornimäe 5, III korrus
10145 Tallinn
tel 640 8000
www.praxis.ee
praxis@praxis.ee

AS Emor

A. H. Tammsaare tee 47
11316 Tallinn
tel 626 8500
www.emor.ee
emor@emor.ee

Kultuuriministeerium

Suur-Karja 23
15076 Tallinn
tel 628 2250
www.kul.ee
min@kul.ee